

ภาคที่ 1

บทที่ 1

การศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนหน้าการศึกษาในระบบโรงเรียนจะเข้ามา มีบทบาทและอิทธิพลนั้น เป็นระบบการศึกษาแบบ เกาทัณฑ์ เป็นการศึกษาอักษรวิธียะและไม่ใช่ อักษรวิธียะ ซึ่งมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ อันเป็นทั้งความคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ศาสนา และค่านิยมตามประเพณีในสังคมขณะนั้น การศึกษาดังรูปแบบการศึกษาระบบ เกาทัณฑ์ เป็นการสร้างพื้นฐานความเข้าใจต่อระบบการศึกษาที่มีอยู่แล้วในสังคม ซึ่งต่อมา รูปแบบ การศึกษานี้จะค่อย ๆ ถูกแทนที่ด้วย - การศึกษาระบบโรงเรียนในสมัยรัชกาลที่ 5 และในการ วิเคราะห์การศึกษาในสังคมใดก็ต้องทำความเข้าใจต่อสภาพและความคิดทางสังคมในยุคนั้นด้วย สภาพสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ✓

เป็นสังคมที่มีระบบการผลิตทาง เศรษฐกิจขั้นพื้นฐานเป็นเกษตรกรรมแบบยังชีพภายใน หมู่บ้าน โดยอาศัยกรรมวิธีในการผลิตอย่างง่าย ๆ ที่ใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก เครื่องมือที่ไร้วัดประติระกันเองภายในหมู่บ้าน การผลิตดังกล่าวทำเพียงพอเลี้ยงตัวเอง ผลผลิต ส่วนเกินทั้งหมดต้องส่งให้กับรัฐ ในรูปของภาษี สิ่งของ หรือเงิน ที่เรียกว่า ส่วย หรือเป็นการ เกิดแรงงานที่เรียกว่า เขาเวรรับราชการ ระบบการค้ำภายในประเทศที่ต้องใช้เงินตรา แลกเปลี่ยนยังไม่แพร่หลายมากนักในระดับหมู่บ้าน รูปแบบทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ สะท้อน ให้เห็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือ แรงงาน รองลงมาคือ ที่ดิน² และเป็นแบบแผน

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย 1851 - 1910." กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521 (เอกสารอัครสาเนา)

² อิมมาว สยามวาลา, "พื้นฐานเศรษฐกิจไทย." คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารย ธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516); (เอกสารอัครสาเนา)

ทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรูปแบบโครงสร้างอำนาจรัฐ ที่มีการจัดระเบียบบริหารการปกครอง ที่ต้องการควบคุมกำลังคนเป็นหลัก โดยที่อำนาจรัฐเองจะกระจายศูนย์กลางออกไปจาก ส่วนกลางและหัวเมือง ในลักษณะของรัฐแบบนครรัฐ (city state) การจัดระเบียบ บริหารราชการทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เป็นไปเพื่อการควบคุมกำลังคน ลักษณะนี้ทำให้ โครงสร้างทางสังคมแบ่งคนในสังคมออกเป็น 2 ระดับ² คือ ระดับขุนนาง ซึ่งได้แก่กลุ่ม ผู้ปกครองที่มีอำนาจควบคุมปัจจัยการผลิตและอำนาจรัฐ ได้แก่พระมหากษัตริย์ พระบรมวงษา นวงศ์ ขุนนาง เป็นต้น อีกระดับหนึ่งคือ ไพร ซึ่งเป็นราษฎรสามัญที่ต้องมีความสัมพันธ์ทาง สังคมกับขุนนาง ควบคู่การทำหน้าที่เป็นแรงงานในการผลิต คนกลุ่มนี้ได้แก่ ไพร ทาส ข้าพระ โยมสงฆ์ อย่างไรก็ตาม โครงสร้างทางสังคมดังกล่าวนี้มีพระสงฆ์ และคนจีนทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อม เสริมบทบาทตามเงื่อนไขที่สังคมเปิดโอกาสให้ในฐานะเป็นสถาบันทางสังคมที่สืบทอดอุดมการณ์ พุทธศาสนา ทั้งเป็นกรอบความคิดทางสังคม สำหรับการยอมรับร่วมกันระหว่างคน 2 กลุ่ม ส่วนคนจีนนั้นเมื่ออยู่ในฐานะผู้ที่มีบทบาทในการค้าของรัฐ และเป็นผู้ที่ทำให้การค้าภายในระบบ แลกเปลี่ยนด้วยเงินตราขยายตัวขึ้น³

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "ประวัติศาสตร์กรุงเทพ." คำบรรยายนำวิชาประวัติศาสตร์ กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521). (เอกสารอัครสำเนา)

² มรว. อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พศ. 2325 - 2416, แปลโดย มรว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรวงบุญมี (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518), หน้า 45, 216 และ 229.

³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "ประวัติศาสตร์กรุงเทพ."

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในสองระดับนี้เป็นความสัมพันธ์ภายในระบบราชการ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความสัมพันธ์ทางการผลิต ที่ไพร่เป็นแรงงานทำการผลิตให้กับรัฐ เพื่อเลี้ยงดูมูลนาย ผลผลิตดังกล่าวได้แก่ ภาษี ส่วย หรือแรงงานเกณฑ์ ซึ่งมูลนายสามารถนำผลประโยชน์เหล่านี้ไปเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกับการค้าต่างประเทศ อันเป็นการค้าผูกขาดระบบพระคลังสินค้า ส่วนมูลนายนั้นในฐานะเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต คือ ผู้ควบคุมแรงงานอันได้แก่ ไพร่ และเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองแก่ไพร่ กล่าวคือ มูลนายสูงสุดคือ พระมหากษัตริย์ ทรงมอบให้มูลนายระดับต่างลงมา ได้แก่ เจ้านายและขุนนาง เป็นผู้ควบคุมดูแลรับผิดชอบไพร่ในสังกัด ให้ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของกฎหมาย คอยเหตุนี้มูลนายจึงมีอำนาจเหนือตัวไพร่อย่างมาก² ในฐานะของคนสองกลุ่มจึงแตกต่างกัน โดยที่มูลนายเป็นฝ่ายได้เปรียบและได้รับอภิสิทธิ์ทางกฎหมายและสังคมอย่างมาก นอกจากนั้นการเลื่อนฐานะทางสังคมจากไพร่ขึ้นเป็นมูลนาย ก็เป็นไปได้ยาก คอยเหตุนี้จึงมีปรากฏการณ์ให้เห็นว่า ไพร่หนีออกจากสถานะภาพของตนเองในการถูกสักไพร่ คอยการ เขาป่า หรือชายตัวลงเป็นทาส ขาพระเลกวัต³ แมแต่การบวชพระ

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย 1851 - 1910."

² มรว. อकिन วพีพัตน์, สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พศ. 2325 - 2416, หน้า 165 - 175

³ เรืองเดียวกัน, หน้า 175

ความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวนี้ ย่อมต้องมีกฎเกณฑ์ที่สามารถอธิบายได้
 อย่างมีเหตุผลให้เป็นที่ยอมรับกันในสังคมได้ โดยถือเป็นโลกทัศน์ทางสังคมขณะนั้น¹ ในสมัย
 รัตนโกสินทร์ตอนต้น โลกทัศน์ซึ่งเป็นที่เชื่อกันร่วมกันนั้นมีรากฐานความเชื่อทางพุทธศาสนา
 ซึ่งผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม และอารยธรรมจากอินเดีย มีหลักฐานที่ถึงแม้เป็นงานเขียน
 ซึ่งผู้นำรัฐในสมัยรัชกาลที่ 1 ให้รวบรวมขึ้นก็ตาม แต่งงานเขียนขึ้นขึ้นก่อนเป็นแหล่งรวมความรู้ที่
 สามารถสะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ของชนยุคนั้นได้คือ ไตรภูมิโลกวินิจฉัย² เราสามารถพบ
 เหตุผลอันเป็นความรู้ของคนในสังคมชองนั้น จากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเล่มนี้ เนื้อหาหนังสือ
 เล่มนี้สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ เป็นเรื่องเกี่ยวกับกำเนิดของจักรวาล โลกมนุษย์
 และปรากฏการณ์ธรรมชาติ การอธิบายในเรื่องนี้โดยพยายามนำเอาความเชื่อทางพุทธศาสนา

โลกทัศน์ทางสังคม ในที่นี้หมายถึงระบบความคิดที่รวมถึงความเชื่อและอุดมการณ์ที่
 คนในสังคมมีร่วมกัน ความคิดเหล่านั้น เป็นปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสรรพสิ่งที่แวดล้อมตัว
 มนุษย์ ความคิดเหล่านี้เกิดจากการที่มนุษย์พยายามทำความเข้าใจต่อบริบทแวดล้อมตนเอง ซึ่งถูก
 กำหนดด้วยสภาพปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง ความคิดนี้เมื่อสามารถผ่านการยอมรับ
 และการปฏิบัติของคนในสังคม ในรูปของวัฒนธรรมประเพณีก็ย่อมเป็นโลกทัศน์ของสังคมนั้นได้

² ไตรภูมิ เป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่ผูกครองรัฐของไทยตั้งแต่ยุคสุโขทัยมา ได้
 รวบรวมชำระกันตลอดมา คัมภีร์นี้เป็นหนังสือรวมความรู้ที่อธิบายถึงความคิด ความเข้าใจของ
 คนไทยที่มีต่อสังคมรัฐ และมนุษย์ ไตรภูมิได้รับการนำมาดัดแปลงให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์การ
 ปกครอง ราษฎรเหมือนไถ่กลายเป็นหลักอธิบายเหตุผลความชอบธรรมของรัฐและการปกครอง
 ซึ่งรัชกาลที่ 1 เองก็ทรงยึดหลักการนี้ และทรงโปรดให้เหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิตรวบรวมขึ้น
 จากคัมภีร์พุทธศาสนา โดยคัดเลือกเอาแต่เฉพาะข้อความที่เข้ากับพระวินัยคัมภีร์หลักพุทธศาสนา

ซึ่งมองสสารออกเป็นสองรูปคือ กาย (เป็นรูปที่หยาบ) และจิต (รูปที่ละเอียด) โดยการแบ่งจักรว่าออกเป็น 3 ดินแดน (ภูมิ) คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ¹ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตที่มีสภาวะที่เป็นอยู่แตกต่างกัน ตามกำหนดของกายและจิต ซึ่งมีที่ตั้งและสภาพที่ลดหลั่นกันตามความสะดวกสบายของวัตถุ ทั้งนี้เพราะความแตกต่างกันของบุขบารมีของสัตว์ที่อาศัยอยู่ในแดนนั้น ๆ สำหรับโลกเป็นที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์อื่น ๆ นั้นประกอบด้วยพื้นดิน 1 ส่วน พื้นน้ำ 3 ส่วน ทั้งนี้ "บุขของมนุษย์มีเพียงนั้น" พื้นดินเป็นที่ตั้งของทวีปทั้ง 4 ที่เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ มีความอุดมสมบูรณ์และสะดวกสบายต่อการใช้ชีวิตที่ต่างกันขึ้นอยู่กับ "บารมีของคนที่อาศัยอยู่ในทวีปนั้น" ทวีปที่ดีที่สุดคือ อุตรรกุ² ส่วนอีก 3 ทวีป ผู้คนยังเต็มไปด้วยกิเลส ชีวิตความเป็นอยู่จึง เกิดครอน และทรมานทวีปเป็นแห่งเดียวที่มีพระพุทธรูปเจ้ามาตริส อันเป็นโอกาสให้มนุษย์ในทวีปนี้สร้างกุศลกรรมทำความดี เพื่อสั่งสมบารมีบุญได้ นอกจากนี้ยังอธิบายให้เห็นว่า จักรวาลและโลกนี้เกิดขึ้นได้ตามกำหนดเวลาที่ เป็นผลจากการกระทำของมนุษย์²

¹ ความแตกต่างของภูมิทั้งสามที่อธิบายไว้ในไตรภูมิโลกวินิจัย สรุปได้ดังนี้

กามภูมิ แบ่งเป็น 1. อมาภภูมิ คือ แคนอันเป็นทุกข์เดือดร้อน ไฉนแก่ แคนนรก เปเรต อสุร
2. สุตติภูมิ คือ แคนอันมีความสุขในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกามสุขอันใดแก่
แคนมนุษย์และแคนสวรรค์ 7 ชั้น

รูปภูมิ เป็นแดนของพรหมโลก 16 ชั้น เป็นที่อยู่ของเทพชั้นสูงขึ้นมา พรหมเทพเหล่านี้มีความสุขในเรื่องที่พ้นจากกามสุข แต่ยังยึดอยู่ในกายหรือรูป แต่ไม่มีการแยกเพศ
ชาย - หญิง

อรุณภูมิ เป็นแดนของพรหมที่อยู่ชั้นสูงสุด 4 ชั้น ไม่ยึดอยู่ในกายหรือรูป สภาวะภูมิทั้งสามชั้นนี้แตกต่างกันตรงที่การยึดเหนี่ยวในกายและจิต แต่ทั้งสามภูมิยังเป็นสภาวะความเป็นอยู่ที่เวียนว่ายตายเกิด เพราะสิ่งที่สูงสุด พ้นจากภูมิทั้งสามคือ ภาวะนิพพาน ซึ่งเป็นภาวะที่ทั้งกายและจิต

² ไตรภูมิโลกวินิจัย เล่ม 2, หน้า 31

กำเนิดของ มนุษย์ขึ้นพร้อมกับการ เกิดของจักรวาล แต่เดิมมนุษย์มีความเป็นทิพย์ เพราะเป็นพวกเทวดาชั้นพรหมลงมาจุติ ทำให้ชีวิตที่สะดวกสบาย ปราศจากความต้องการใด ๆ ต่อมาเพราะความประพฤติที่เสื่อมทรามของมนุษย์ ก็เล็ดต่าง ๆ เริ่มครอบงำความทะยานอยากทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาปัจจัย 4 เพื่อตอบสนองกิเลสของตน ความเป็นทิพย์ก็เสื่อมลง เมื่อมนุษย์เสื่อมทรามลงอีกก็เริ่มเกิดการแบ่งเพศ กำเนิดหาเข้าครอบงำสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นต้นเหตุของการวิวาท เมื่อ "ทิพย์" หมอลง ปรากฏการณ์ธรรมชาติก็บังเกิดขึ้น เพราะเทพต่าง ๆ ในรูปของดวงดาว เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดาวฤกษ์ทั้ง 32 ดวง รวมทั้งเทพอุกฤษหลายตนเข้ามา ทำหน้าที่ให้ความสว่าง สร้างระบบความเป็นไปของธรรมชาติด้วยแนววิถีโคจรรอบจักรวาล เริ่มตั้งแต่เขาพระสุเมรุศูนย์กลาง ทำให้เกิดกลางวันกลางคืน ฤดูกาล การแบ่งเวลา เป็นคก "ารอง"

ควยเหตุันความสัันันและความเป็นไปคือ เกิด - คับ ระหว่างจักรวาล โลก มนุษย์ และธรรมชาติัน ตามความเชื่อในไตรภูมินี้ อธิบายได้ว่า ถูกกำหนดไว้ด้วย บุญ - บาป ที่เกิดจากพฤติกรรม กิ - ชั่ว ของมนุษย์เป็นหลัก

2. ความเชื่อเกี่ยวกับรัฐและสังคม เป็นความรู้ที่สัมพันธ์กับเรื่องธรรมชาติ และการเกิดมนุษย์ กล่าวคือ หลังจากทีมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกัน เมื่อสูญเสียความเป็นทิพย์แล้ว ทำให้ความเป็นรัฐเกิดขึ้น ไตรภูมิได้อธิบายถึงกำเนิดของรัฐว่าเกิดขึ้นเพราะพฤติกรรมที่เสื่อมทรามของมนุษย์ อันเกิดจากการครอบงำของกิเลส โลภะ โทสะ และโมหะ มีผลให้เกิดการวิวาท เคียดรอน ในหมูคนที่อยู่ร่วมกัน ทำให้ "ชนทั้งหลาย จึงได้เรียดและยกย่องคนผู้หนึ่งให้เป็น ท้าวพระยาวาการบังคัมภรณคคิ" ² ท้าวพระยานี้คือ กษัตริย์ ซึ่งได้รับเลือกเป็น

¹ เรื่องเดียวกัน เล่ม 1, หน้า 62 - 69

² เรื่องเดียวกัน เล่ม 1, หน้า 70 - 72

"เอนกชนโมสรมมคติ" ด้วยคุณสมบัติ คือ รูปร่างงาม มีเสน่ห์ และปรีชา จะต้องทำหน้าที่
 ของราชา คืออยู่ในสหพิภพราชธรรม และทรงเป็นซัคติยะ เพราะเป็นใหญ่ในพิภพ กษัตริย์
 ทำการเลือกกลุ่มบุคคลโดย "จัดให้บุคคลที่มีสติปัญญา... ควร เป็นอุปราชให้เป็นพระยาอุปราช
 ควร เป็นเสนาบดีให้เป็นเสนาบดี..."¹ จัดเครื่องอาวุธไว้ป้องกันบ้านเมือง จัดช่าง เช่น
 ช่างฟอก ช่างหนัง ช่างขนูร เกาทัณฑ์ให้เป็น "ราชบริวาร" กษัตริย์และคนเหล่านี้ ทำการ
 ปกครองโดยแลกกับอาหาร และค้ายางชีพท์บุคคลทั้งหลายจะนำมาตอบแทน² และสำหรับกลุ่ม
 คนต่าง ๆ ในสังคมนี้ได้แบ่งออกตามหน้าที่และอาชีพ ซึ่งถูกกำหนดจากกิเลส ได้แก่ พราหมณ์
 เวสสา สุททา และซัคติยะ³ หน้าที่ของกษัตริย์ในรัฐ คือ การเป็นผู้นำรัฐในการนำเหล่า
 พสกนิกรให้เข้าถึงจุดหมายของชีวิต คือ นิพพาน ดังนั้นการมีอยู่ของรัฐจึงเป็นทางผ่านให้
 เขาสู่นิพพานนั่นเอง

3. ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ชีวิตของมนุษย์ ความเป็นไปเกิด - ดับของจักรวาล
 โลกหรือธรรมชาติอันใดก็ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น แค้นกินใจ ฝนตก ฟ่ำร้อง ทุกภิกขภัย
 ต่าง ๆ สามารถอธิบายได้จากพฤติกรรมของมนุษย์ที่เป็นกุศลกรรม ซึ่งส่งผลให้ชีวิตมนุษย์ประสบ -

¹ เรื่องเดียวกัน เล่ม 1, หน้า 70

² เรื่องเดียวกัน เล่ม 1, หน้าเดียวกัน

³ ไตรภูมิโลกวินิฉัย ไคอธิบาย ความเป็นมาเกี่ยวกับกลุ่มคนในสังคมไว้ คือ
 พราหมณ์ เป็นผู้ที่มองเห็น อุตสาหกรรม จากการวิวาทกันของมนุษย์ จึงไม่พอใจและได้แยกย้าย
 กันตั้งบ้านเรือนใหม่ ทำการฝึกข่าจาร รักษาตนให้พินาศ.
 เวสสา เป็นพวกที่ติดคดียอยู่ในกามกิเลส ต้องการเสพสังวาส มีความโลภ ตัดการหาเลี้ยงชีพ
 ไม่ได้ ต้องประกอบกิจการต่าง ๆ เช่น ทำไร่ ไถนา ค้าขาย
 สุททา เป็นพวกหยาบ เบียดเบียนสัตว์อื่น แคลลาคในการปรุงแต่งรสอาหารให้ผู้นิยมบริโภค
 ซัคติยะ เป็นพวกที่เกิดในวงศ์กษัตริย์ มีหน้าที่ทำการปกครอง

ความสุขหรือทุกข์ และต้องเวียนว่ายตายเกิดในระบบสังสารวัฏในภูมิทั้งสาม ดังนั้นการที่มนุษย์มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก จึงเป็นเพราะกิเลสที่ห่อหุ้มทำให้มนุษย์ยึดอยู่ในรูปกาย ทำให้ตกอยู่ในสภาวะเวียนว่ายตายเกิด แต่มนุษย์มีโอกาสที่จะหลุดพ้นสภาวะนี้ได้ เพราะสภาวะเหล่านี้ไม่เป็นจริง ความเป็นจริงสุดท้ายคือ นิพพาน มนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงสูงสุด คือนิพพานได้เพราะ คุณสมบัติของมนุษย์เองที่ต่างจากสัตว์อื่น ๆ คือ "มีความคิดและปัญญาดีกว่าสัตว์อื่น.. มีคำวิหัตวิรธอง สติสัมปชัญญะในอนที่จจะรู้จักศีลธรรม บำปบกคุณโทษได้.. รู้จักค้าขาย ทำไรไถนาเลี้ยงชีวิต..." ดังนั้นมนุษย์มีโอกาสที่จะเรียนรูกฎเกณฑ์ชีวิตและความเป็นจริงที่จะไปสู่สภาวะนิพพานได้

จากการที่ความจริงเกี่ยวกับเงื่อนไขของจักรวาลนี้ ถูกกำหนดด้วยอายุพุทธศาสนา คือ ในชมพูทวีปจะมีพระพุทธเจ้ามาครี 5 องค์ และพระพุทธเจ้าองค์สุดท้ายถัดไปจากสมัยปัจจุบัน คือ พระศรีอาริย์ และในช่วงเวลาที่ไม่มีพระพุทธเจ้ามาโปรด ก็จะมีสมเด็จพระจักรพรรดิ ราชูเป็นกษัตริย์ทรงบารมีสูงสุดจนไครครอบครองแก้ว 7 ประการ ทั้งพระพุทธเจ้าและพระจักรพรรดิราชู เป็นผู้นำของมนุษย์ ชี้นำทางแห่งการหลุดพ้นให้แก่มนุษย์ ด้วยการให้ประกอบแต่กุศลกรรม เลื่อมใสในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่ชี้ให้เห็นถึงความจริงแท้ คือ นิพพาน ทำการชักชวนให้ศึกษาพุทธศาสนาเพื่อจะได้ปฏิบัติกิจเพื่อความหลุดพ้น การมีชีวิตในโลกมนุษย์โดยเฉพาะชมพูทวีปจึงมีโอกาสดีกว่าดินแดนอื่น เพราะมีพระพุทธเจ้ามาโปรด ความเชื่อในเรื่องการมีชีวิตในโลกหน้าที่เกิดขึ้น และความเชื่อในเรื่องโลกหน้า สมัยพระศรีอาริย์ ซึ่งเป็นสมัยมนุษย์ทุกคนล้วนแต่ประกอบบุญบารมีตั้งสม ทำให้สังคมมีความสุขอุดมสมบูรณ์ จนสามารถนำทุกคนให้ถึงซึ่งนิพพานได้ เป็นความหวังที่กระตุ้นให้คนในสังคมตั้งปณิธานที่จะเกิดในยุคนั้น ด้วยการให้ยึดมั่นในพุทธศาสนา และหลักศีลธรรม

โลกทัศน์ดังกล่าวนี้ ได้กำหนดบทบาท หน้าที่คนในสังคม แนวประพฤติปฏิบัติอื่น รวมถึงประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ¹ และเป็นความรู้ที่สัมพันธ์กับกระบวนการศึกษาในสังคมยุคนั้น ที่ถ่ายทอดความรู้อันเป็นโลกทัศน์ดังกล่าว รวมทั้งระเบียบประเพณีวิถีชีวิต ทั้งในการปฏิบัติของชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพ²

สภาพการศึกษาในสังคมรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การศึกษาในยุคนี้ เป็นการถ่ายทอดความรู้อันเป็นโลก-ชีวิตทัศน์ของสังคมขณะนั้น ในการชี้ให้เห็นลักษณะโครงสร้างการศึกษาโดยทั่วไปของสังคมยุคนั้น จำเป็นต้องแยกประเด็น ออกเป็นการศึกษาดัง กระบวนการทางการศึกษาค้นคว้าได้แก่ แหล่งที่ให้การศึกษ วิธิการ เป้าหมายและเนื้อหาการศึกษา และบทบาทของการศึกษาในฐานะองค์กรทางสังคมในขณะนั้น

กระบวนการทางการศึกษา

แหล่งที่ให้ความรู้ หรือทำหน้าที่อธิบายถ่ายทอดความเชื่อโลกทัศน์ต่าง ๆ ให้แก่คนในสังคมเพื่อสร้างความต่อเนื่องให้แก่ระบบสังคม ได้แก่ สถาบันทางสังคม ที่มีหน้าที่กำหนดและรักษากฎเกณฑ์สังคมอันเป็นระเบียบ ประเพณี ซึ่งในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ สถาบันกษัตริย์ สถาบันพุทธศาสนา และสถาบันครอบครัว

¹ แฟรงค์ อี. เรย์โนลด์ส, "ศาสนาของพลเมืองในประวัติศาสตร์ไทย."

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

2 (สิงหาคม 2514) : 54 - 67.

² ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันที่

20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 (กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์พระจันทร์, 2501), หน้า 58.

สถาบันกษัตริย์และสถาบันพุทธศาสนาในสมัยนี้ มีความสัมพันธ์ร่วมกันในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สังคม กล่าวคือ สถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมอำนาจทางการเมือง โดยมีหลักเกณฑ์ความชอบธรรมที่ตั้งอยู่บนความเชื่อทางพุทธศาสนา ได้รับการกำหนดหน้าที่ในฐานะผู้นำรัฐซึ่งเปี่ยมด้วยบารมี ให้ต่อนักชีวิตประชาชนพ้นจากห้วงสังสารวัฏ ด้วยการชักชวนให้ราษฎรประกอบกุศลกรรม ศึกษาธรรมตามหลักพุทธศาสนา เพื่อสั่งสมบุญไว้ในชาติต่อไป สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้าในสมัยรัตนโกสินทร์ทุกพระองค์ได้ปฏิบัติภารกิจนี้โดยตลอดมา ทรงวางพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภกให้แก่วัดและคณะสงฆ์ ทรงอุปถัมภ์เหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิตและทรงมอบหน้าที่ให้ดูแลความรู้เหล่านั้น รวบรวม ค้นคว้า ข้าราชการ สรรพความรู้จากพระธรรมคัมภีร์พุทธศาสนาต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน อันเป็นงานวรรณกรรมทางพุทธศาสนาโดยตรง สร้างหอไตรมณฑล ตูพระธรรมเพื่อเก็บรักษาพระคัมภีร์ ไตรปิฎกอันเป็นหลักธรรมหัวใจของพุทธศาสนาเป็นการสืบอายุพุทธศาสนาตามความเชื่อเรื่องปัจจุฉนทรชน²

สรรพความรู้ที่รวบรวมไว้เหล่านี้ ได้รับการถ่ายทอดให้กลุ่มคนระดับต่าง โดยอาศัยองค์กรพุทธศาสนา คือ วัด ซึ่งตั้งกระจายอยู่เป็นศูนย์กลางทางสังคมของชุมชน ตั้งแต่ระดับย่อย คือ หมู่บ้านต่าง ๆ เป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ หรือแหล่งให้การศึกษา ตั้งแต่

¹ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), สังคีตยวงส์ พงสาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย สมเด็จพระวชิรวัต - วัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1, พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (มงคลเถระ) วัดพระเชตุพน (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, 2521), หน้า 1 - 8

² ชาลวิทัย เกษตรกิริ, "พุทธศาสนากับการรวมทางการเมืองสมัยอยุธยาตอนต้น 1693 - 2013." โบราณคดีกับคำจารึกราชานุกาพ (4 มิถุนายน 2516) : 438 - 439

³ เสรีชัย โกละแก, "ชีวิตชาววัด." วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506), หน้า 597.

ระดับพื้นฐาน คือ ตั้งแต่ระดับครอบครัวขึ้นมา วัดเป็นแห่งรวมชีวิตและจิตใจของคนในหมู่บ้าน อธิปไตยความเชื่อที่ครอบครัวได้รับการถ่ายทอดจากวัด มีส่วนกำหนดรูปแบบและความสัมพันธ์ ตลอดจนทั้งความคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต และสังคมของคนในครอบครัว ความคิดวิธีปฏิบัติตามหลัก พุทธศาสนาคงกล่าวที่ถูกรวมเข้ามาให้กับสมาชิกในครอบครัวอีกทอดหนึ่ง นอกเหนือจาก การถ่ายทอดความรู้ในด้านเทคนิคและกรรมวิธีการผลิตอันเป็นแบบพื้นฐานของวิถีชีวิตของคนใน ระดับหมู่บ้าน ซึ่งกระทำกันภายในครอบครัว

เนื้อหาหรือลักษณะความรู้ที่สถาบันสังคมทั้งสามแห่ง เป็นผู้กำหนด และถ่ายทอดให้ กับคนในสังคมแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ๆ หนึ่ง เป็นเรื่องอุดมการณ์หรือโลกทัศน์ทั้งหมดเกี่ยวกับโลก สังคม และชีวิตมนุษย์ อีกประเภทหนึ่ง เป็นความรู้เฉพาะเกี่ยวกับวิธีการผลิต อันเป็นความชำนาญ เฉพาะในการประกอบอาชีพต่าง ๆ คำศัพท์และสถานะของคนในสังคมคงกล่าวมาแล้ว เนื้อหา ความรู้ทั้งสองส่วนมีความสัมพันธ์กันโดยที่ความรู้ด้านโลกทัศน์มีส่วนกำหนดขอบเขตและเป้าหมาย ของความรู้เฉพาะในการประกอบอาชีพ

เนื้อหาความรู้นี้ ได้รับการถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมระดับกว้างด้วยวิธีการศึกษา อันเป็นระบบสื่อสารที่ซับซ้อนอยู่ในสังคม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 วิธีการ คือ วิธีการศึกษาแบบอักษร วิธี และวิธีที่ไม่ใช้อักษรวิธีอื่นได้แก่ โสคทัศนะสื่อสารอื่น ๆ

* วิธีการศึกษาแบบโสคทัศนะสื่อสาร ซึ่งมีกระบวนการ การถ่ายทอดสำหรับสังคม ระดับกว้างโดยทั่วไป สถาบันที่มีบทบาทในการให้การศึกษาระดับนี้คือ วัดและครอบครัว วัดมีอิทธิพลเหนือชีวิตทางสังคมของคนไทย ในการกำหนดรูปแบบประเพณีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย การศึกษาที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านวัดโดยใช้การสื่อสารที่ไม่ใช้อักษรวิธีก็ยังคง เป็นเรื่องความเชื่อ พื้นฐานเกี่ยวกับโลกทัศน์และจุดมุ่งหมายของการใช้ชีวิตของมนุษย์ เน้นให้เห็นว่าวิถีชีวิต สถานภาพ และพฤติกรรมของมนุษย์ ถูกกำหนดด้วยบุญ - กรรม ซึ่งสร้างความผูกพันให้ เวียนว่ายตายเกิดในภูมิและชาติต่าง ๆ จนกว่าผลบุญนั้นทำให้ตระหนักถึงความจริงของชีวิต คือ การหลุดพ้นจากวิญญูสงสาร นั่นคือ นิพพาน ไม่เกิดอีก ระบบความเชื่อดังกล่าวได้รับ

การถ่ายทอดจากพระสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นผู้อยู่ในการศึกษาเพื่อความหลุดพ้นโดยตรง ด้วยวิธีการสื่อสารต่าง ๆ เช่น การบอกเล่าในรูปของการเทศน์แสดงธรรม ในเทศกาลงานบุญต่าง ๆ ตามประเพณี การเทศน์ก็คือการอธิบายหลักธรรมโดยยกตัวอย่างพุทธชาครอันเป็นเรื่องราวในคำภีร์ก่อนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้ เล่าวรรณกรรมพุทธศาสนา เช่น สวดพระมาลัย เทศน์มหาชาติ หรือเล่าเรื่องราวในไตรภูมิ¹ นอกจากการเทศน์ตามเทศกาลแล้ว บทบาทของสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชนมีส่วนในการให้การปรึกษาในเวลาที่เกิดปัญหาทาง เศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน และของเมือง เช่น ปัญหาพริกขี้หนู ภัยธรรมชาติ ฝนแล้ง น้ำท่วม โรคระบาด การทะเลาะวิวาทกันภายในชุมชน ปัญหาเหล่านี้พระสงฆ์สามารถให้คำตอบอันเนื่องด้วยโลกทัศน์ทางพุทธศาสนาแก่นักในสังคมไทยและแก้ปัญหาด้วยการให้การรักษาด้วยยาสมุนไพร ทำน้ามนต์ สะเดาะเคราะห์ เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งเชื่อว่าเกิดจากความชั่วและภูตผี ช่วยทำนาย โชคชะตาตามหลักโหราศาสตร์² เป็นกรแก้ปัญหาชีวิตที่อาจเกิดจากปัญหาทาง เศรษฐกิจ และสังคม การขงชกก็เป็นช่วง เวลาหนึ่งที่จะให้การถ่ายทอดความรู้ทางด้านโลกทัศน์ให้แก่ชาวไทยโดยทั่วไป ในช่วงนี้ถือว่าเป็นการให้ชีวิตใหม่ ซึ่งเต็มไปด้วยความคิดและการกระทำที่ถูกต่อดวยการฝึกหัดศึกษาหลักธรรม ถ้าในกรณีที่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ก็ใช้การท่องจำหลักธรรม ฝึกหัดการเทศนา และนอกจากนี้ยังเป็นจุดศูนย์รวมของการ เกษตกำลังคนเพื่อการก่อสร้าง สาราณประโยชน์ โดยถือว่าเป็นการสร้างกุศลกรรม วิธีการสื่อสารนอกจากการบอกเล่าแล้วยังมีการสื่อสารด้วยภาพอันได้แก่ ศิลปกรรมในวัด นับตั้งแต่แบบสถาปัตยกรรม ภาพจิตรกรรม และประติมากรรม อันได้แก่พระพุทธรูปต่าง ๆ ซึ่งเป็นโลกทัศน์สื่อสาร เรื่องราวในพุทธประวัติ ชาดกและวรรณกรรมพุทธศาสนา

¹ แสง จันทร์งาม, "พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน." สังคมศาสตร์ปริทัศน์

3 (ธันวาคม 2511) : 7 - 9

² เสรีयरโกเสศ, "ชีวิตชาวนา." วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ พิมพ์ครั้งที่ 2.

(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ท้าวหนา, 2506), หน้า 424 - 428.

วิธีการศึกษาโดยไม่ใช้อักษรวิธีซึ่งกระทำนานสถาบันครอบครัว เป็นเรื่องความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพมีความแตกต่างกันไปตามกลุ่มคนในสังคม เป็นการสืบทอดความรู้เพื่อปฏิบัติอาชีพตามที่ตระกูลได้ยึดถือกัน สำหรับกลุ่มนายซึ่ง เป็นกลุ่มผู้ประกอบการพวกนี้เป็นคนกลุ่มเดียวในสังคมที่ต้องเรียนรู้การบริหารราชการซึ่งจำเป็นต้องใช้การสื่อสารด้วยอักษรวิธี ซึ่งจะได้แยกกล่าวต่อไป สำหรับกลุ่มคนระดับล่าง ซึ่งประกอบอาชีพกสิกรรมเป็นหลัก ทำนาทำสวนและไร้อาชีพการช่างผลิตเครื่องมือเพื่อการกสิกรรมหม्यान เช่น ตีมีด พร้า จอบ และการค้าปลีกย่อย อาชีพทั้งหมดอยู่ในระดับผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง ความรู้วิชาชีพต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดกันในครอบครัวสำหรับสามัญชนเหล่านี้ เป็นเรื่องของความชำนาญที่เกิดจากการฝึกฝนและจากประสบการณ์ที่ถ่ายทอดสั่งสมกันมา ความรู้ทางด้านเทคโนโลยีที่เกิดจากการค้นคว้าไม่ก้าวหน้าไปจากความรู้ที่สั่งสมจากบรรพบุรุษมากนัก ทั้งนี้ เพราะจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับการเรียนรู้การประกอบอาชีพนั้นถูกกำหนดไว้ด้วยอุดมการณ์พุทธศาสนาส่วนที่เป็นจริยธรรมสำหรับชีวิตไว้ว่า การประกอบอาชีพของมนุษย์เกิดขึ้นเพราะความตกต่ำของมนุษย์ที่เกิดจากกิเลส และความ ทะยานอยากเข้าครอบงำ ทำให้มนุษย์เริ่มสะสมอาหารและปัจจัย 4 อื่น ๆ เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสติปัญญา รู้จักคิดแปลงวิธีการเลี้ยงชีวิต จึงเกิดเป็นการเพาะปลูก ทำไร่ นา สวน ค้าขายและการช่างอื่น ๆ การเรียนรู้การประกอบอาชีพเหล่านี้เป็นเพียงสิ่งที่ตอบสนอง กิเลสและความทะยานอยาก ถ้ามนุษย์ต้องการดำรงชีวิตอยู่เพื่อความหลุดพ้นจากห่วงสังสารวัฏ หรือเพื่อชีวิตที่ดีขึ้นไม่ว่าในโลกนี้หรือโลกหน้า มนุษย์ต้องประกอบอาชีพเพียงเพื่อเลี้ยงตัวเอง มุ่งหวังการประกอบกุศลกรรม ทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นหลัก ความเชื่อดังกล่าวนี้อาจคล่องกับสภาพสังคมไทย ขณะนั้นที่ยังคงใช้ระบบการผลิตแบบเกษตรแรงงาน และเกษตรทาสี ที่ทำให้คนในระดับล่างซึ่งเป็นผู้ทำการผลิตเพียงกลุ่มเดียวภายใต้ระบบดังกล่าว ไม่มีแรงจูงใจให้คิดค้นความรู้ทางเทคโนโลยีมาพัฒนาวิธีการผลิตของตน

การศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

ส่วนวิธีการศึกษาอักษรวิจิที่ใช้อักษรเป็นการสื่อสาร ความรู้ความเข้าใจใน
สังคมรัตนโกสินทรคือนคน เป็นเรื่องของจารึกเรื่องราวทางอาณาจักร และความเชื่อทาง
พุทธศาสนา เช่น พระราชพงศาวดาร พระไตรปิฎก คัมภีร์พุทธศาสนา
วรรณกรรมพุทธศาสนา ประวัติของวัดและชุมชน การบันทึกเรื่องราวเหล่านี้กระทำขึ้นโดย
ความร่วมมือระหว่างกษัตริย์ หรือผู้นำชุมชนในท้องถิ่นกับคณะสงฆ์ เรื่องราวที่บันทึกนั้นเกี่ยวกับ
พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์อำนาจทางการเมืองสูงสุดเป็นการยืนยันถึง
บทบาทอันชอบธรรมของกษัตริย์ผู้ทรงบารมีสูงสุด เรื่องราวเหล่านี้ถูกบันทึกในการเขียนพระราช
พงศาวดาร หนังสือสังราชการ สารตราใบบอก ปุ่มโทร และวรรณกรรมราชสำนัก
และได้รับการถ่ายทอดในหมู่นักชั้นนำที่มหน้าทีบริหารการปกครอง เพื่อเป็นแบบแผนในการปฏิบัติ
ราชการ และเป็นเรื่องขึ้นเท็จซึ่งสะท้อนแบบวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีและความเชื่อทาง
สังคม ส่วนบันทึกอักษรวิจิที่เกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนาโดยครั้งนั้น ก็เป็นการจดบันทึกของ
ฝ่ายสงฆ์ ถือว่าเป็นศาสนกิจที่ต้องทำหน้าที่สืบพุทธศาสนา ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ของ
พระมหากษัตริย์ การศึกษาจารึกหรือบันทึกเรื่องราวด้วยการใช้อักษรจำกัดวงแต่เฉพาะกลุ่ม
ผู้ปกครองและผู้นำทางศาสนา ได้แก่ กษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง และพระสงฆ์ อย่างไรก็ตามก็
มีความสำคัญของเนื้อหาหรือเรื่องราวที่บันทึกไว้ด้วยตัวอักษรนี้ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดบางส่วนลงมา
สู่คนระดับล่างโดยการกำหนดของผู้ปกครอง

แหล่งที่ให้การศึกษาด้านอักษรวิจิในช่วงสมัยนี้ จึงอยู่ในวังและในวัด ตั้งแต่
พระบรมมหาราชวัง วังเจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ และบ้านของขุนนางชั้นสูง ส่วนวัดที่จะสอน
หนังสือได้มักเป็นวัด ในเขตชุมชนที่ผู้คนหนาแน่นและมีพระภิกษุที่มีความรู้ทางหนังสือไปประจำอยู่

เสฐียรโกเศศ, "การนับถือศาสนาของคนไทย." ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการ
ศึกษาเรื่องประเพณีไทย พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, 2506).

วิธีการศึกษาอักษรวิธินั้น สำหรับบรรดาเจ้านายและบุตรผู้มีตระกูลนั้น การเรียน
 ในชั้นต้นเริ่มตั้งแต่อายุ 3 - 7 ขวบ¹ เรียนกันในเขตพระราชฐานชั้นในตามตำหนัก ที่ประทับ
 ของเจ้านายสตรีฝ่ายในเป็นการเรียนร่วมกันทั้งเด็กชายหญิง² ซึ่งรวมถึงเด็กหญิงบุตรขุนนาง
 หรือคหบดี ที่ถวายตัวในสังกัดเจ้านายสตรีองค์นั้น ครูผู้สอนก็มีทั้งชายและหญิง ครูชายเป็น
 ข้าราชการในกรมพระอวตักขณะ ครูหญิงก็เป็นข้าราชการสำนักฝ่ายในสังกัดเจ้านายองค์นั้น สำหรับ
 ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ มักให้เสมีนในกรมกองของตนหรือไม่ก็จ้างครูมาสอนในบ้าน³ ส่วนกลุ่มบุตร
 ทั่วไปนั้นกว่าจะเริ่มรับการศึกษ้อักษรวิธิต่อเมื่ออายุราว 8 ปี เพราะเป็นวัยที่สามารถนำ
 ไปฝากพระภิกษุสงฆ์ตามวัดเพื่อเป็นลูกศิษย์วัดหรือบวชเณร หรือมิฉะนั้นก็ไป - กลับ ในการเรียน
 หนังสือกับพระ

การเรียนในชั้นต้นเป็นการเรียนภาษาไทยที่เรียกว่า เรียน ก ข นโม⁴ เป็นการ
 ฝึกหัดอ่านเขียนสระพยัญชนะ แจกแม่ตัวสะกด ไม่มีหนังสือเรียน ครูต้องสอนแบบท่องหนังสือด้วยการ
 คัดลอกแม่แบบตัวอักษรไว้ให้นักเรียน - ท่องจำตัวให้แม่นยำ ในเวลาเดียวกันก็เริ่มหัดเขียนตัวเลข

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, (พระนคร :
 สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาคาร, 2514), หน้า 11.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติเจ้าจอม
มารดาทัพพิม รัชกาลที่ 5 กับสถานะบุคคลคณะสอนบุตร, แจกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอม
 มารดาทัพพิม รัชกาลที่ 5 ณ วัดเทพศิรินทราวาส 11 มีนาคม 2481 (กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์พระจันทร์, 2481), หน้า 161. และพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการเจ้าพระยา
สุรศักดิ์มนตรี, (พระนคร : คุรุสภา, 2507), หน้า 1.

⁴ พระยาปริยัติธรรมธาดา, โบราณศึกษา และวิธีสอนหนังสือไทย, พิมพ์เป็นอนุสรณ์
 ในงานพระราชทานเพลิงศพนางพวงเพชร เอี่ยมสกุล 19 พฤศจิกายน 2502 (กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์โรงเรียนการช่างวุฒศึกษา, 2502), หน้า 13.

ใช้เวลาเรียนจนเด็กอายุ 8—9 ปี เด็กชายหญิงที่ศึกษาร่วมกันในพระบรมมหาราชวังต้องเริ่มแยกกันเรียน เพราะเด็กชายต้องเตรียมสำหรับการเรียนภาษามคธและบาลี เพื่อศึกษาพระคัมภีร์ทางพุทธศาสนาซึ่งจารึกเป็นภาษาขอมและบาลี ในเวลาที่อยู่ครบขวบอายุ 13 ปี และครบสงฆ์ 21 ปี

การเรียนภาษาไทยหลังจากท่องจำตัวไต่แล้วก็เริ่มใช้แบบเรียนซึ่งครูจะคัดออกตัวอักษรจากคณดัมป์ให้หัดอ่าน หนังสือแบบเรียนชั้นเริ่มต้นคือ ปฐมก. ก ซึ่งเป็นแบบเรียนที่วาคยภูเถรเจ้าจารย์เขียน มีการแบ่งอักษรสูง กลาง ต่ำ การผันวรรณยุกต์แจกแม่ ก. ก. จนถึงแม่เกย โดยมีคำหัดอ่านแทรกประกอบ การใช้เครื่องหมายวรรณยุกต์ เครื่องหมายวรรณคตอน และการแบ่งตัวอักษรตามฐานที่เกิดตามลักษณะภาษาบาลี หนังสือหัดอ่านคู่กันกับปฐม ก. ก. คือ ปฐม ก. ก หัดอ่าน เป็นแบบฝึกหัดอ่านให้คล่องตามแม่ตัวสะกดต่าง ๆ 6 แม่ แต่งเป็นกาพย์มีเนื้อหาเกี่ยวกับการศึกษา เช่น วิธีการเรียน การปฏิบัติต่อครูซึ่งเป็นพระสงฆ์ คุณค่าของการเรียน และหลักศีล 10 ที่พึงยึดสำหรับผู้เรียนหนังสือจากนั้นก็ใช้หนังสือเรียน ปฐมมาลา หรือ จินตคามณีเล่ม 1 ปฐมมาลา² ซึ่งเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นในครั้งรัชกาลที่ 3 โดยพระเทพโมลี (ฟิ่ง) วัดราชบูรณะ อธิบายถึงหลักการเรียนภาษาไทยไว้อย่างรัดกุม หลักการแปลบาลี - ไทย เป็นพื้นฐานของการเรียนพุทธคัมภีร์ วิธีการแต่งคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ รวมทั้งกบต ส่วนจินตคามณีเล่ม 1³ นั้นเป็นหนังสือเรียนที่แต่งครั้งสมเด็จพระนารายณ์ เป็นคำรวบรวมหลักการอ่านเขียนภาษาไทย การแบ่งพยัญชนะเป็นอักษรลัพท์ ตัวสะกดการันต์

1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 43 - 44.

2. อานรายละเอียดจาก ปฐม ก. ก ปฐม ก. ก หัดอ่าน ปฐมมาลาอักษรนิธิ แบบเรียนหนังสือไทย (กรุงเทพมหานคร: ศิลปามรรณาการ, 2513).

3. อานรายละเอียดจาก จินตคามณีเล่ม 1-2 กับบันทึกเรื่อง จินตคามณีและจินตคามณิ พระเจ้าบรมโกษา (กรุงเทพมหานคร : ศิลปามรรณาการ, 2504).

วิธีการแต่งคำประพันธ์ทั้งโคลงไทยและลาว เป็นกฎเกณฑ์การใช้ภาษาไทยที่ยังอาศัยหลักภาษาบาลีอยู่มาก รวมทั้งศัพท์หลายคำที่คงรูปศัพท์บาลีไว้ คนที่ศึกษาคำราชาเรียนเล่มนี้ของภูษามาศีประกอบควย จึงทำให้มีการแต่ง จินตามณีเล่ม 2 โดยกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นการอธิบายหลักเกณฑ์ภาษาไทยความเนิบจินตามณีเล่ม 1 7 แต่ทำให้ง่ายเข้า ทั้งนำภาษาไทยที่ใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ เปลี่ยนรูปศัพท์ และหลักภาษาที่ใช้กันในสมัยอยุธยา หนังสือเรียนอีกเล่มหนึ่งที่อธิบายกฎเกณฑ์การใช้ภาษาไทยแต่งขึ้นในรัชกาลที่ 4 คือ อักษรนิติ² แต่เป็นแบบเรียนที่ได้แต่เฉพาะลูกศิษย์ของพระอมรภากริก³ เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส

เมื่อเรียนรูกฎเกณฑ์ภาษาไทยแล้วครุฑก็ให้คัดอ่านหนังสือประเภทวรรณกรรมคำประพันธ์ร้อยกรอง เพื่อให้เกิดความแตกฉานในค่านการอ่าน และสติปัญญา เช่น เรื่องเสื่อโค อินท¹ สมุทรโฆษ สิ่งของ พระยาฉัตรทันต์ จันทโรครพ เพชรมงกุฎ กากี สวัสดิศรัรักษา และปรมัตถ 3 สี่เรื่องแรกเป็นเรื่องจากปากกาชาดก คือ ชาดก 50 เรื่อง เป็นนิทานพื้นเมือง พระเชียงใหม่ เป็นยูแต่งเลียนแบบชาดกในพุทธศาสนา จึงถือเป็นชาดกนอกนิยาม พระยาฉัตรทันต์ เป็นเรื่อง จากชาดก จันทโรครพ และกากี เป็นนิทานพื้นบ้านเอาสืบต่อกันแพร่หลาย เพชรมงกุฎ เป็นเรื่องที่เขาพระยาพระคลัง (หน) แต่งดัดแปลงเนื้อเรื่องจากนิทานเวตาล ส่วน สวัสดิศรัรักษา นั้นเป็นเรื่องที่มีมาแต่สมัยอยุธยา สุนทรภู่ได้นำมาดัดแปลงแก้ไขเนื้อเรื่องเกี่ยวกับหลักปฏิบัติประพฤดีที่เป็นมงคลแก่ตัว เช่น ความเชื่อเรื่องการแต่งกายการวางตัว ปรมัตถ นั้น ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรมชั้นสูง

¹ เรื่องเดียวกัน.

² ประถม ก. ก., หน้า 20.

³ เบกจวรรณ สุนทรภู่, วิชาการของแบบเรียนภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518), หน้า 20.

อนึ่งในการเรียนภาษาไทยนี้จะได้รับการเรียนวิชาเลขควบคู่กันไป โดยแบ่งการสอน ออกเป็นสองช่วงเวลาสลับกับภาษาไทย เป็นการฝึกฝนวิธีนับวงกลมและทองสุก รูปแบบโบราณ โดยหลักการทบทวนวิธีนับวงกลม เพื่อใช้ในการเรียนคูณและหารต่อไป

สำหรับการเรียนภาษามคธซึ่งฝึกฝนควบคู่กับการเรียนภาษาไทยนั้นมีแบบเรียนในการสอน ได้แก่ พระมาลัย หนังสือเทศน์มหาชาติ ส่วนแบบเรียนภาษาบาลี เช่น พระอภิธรรม พระอุทสวิโทภัย มุคกัจจายนสูตร สอนินาม สมาส อาชยาค กิถติ อุคคาท การกขรรคมท พระมงคลทีปนี พระสวรสังคค พระปฐมสามนต์ พระวิสุทธีมรรค พระปฐมสารวาท ทั้งหมดเป็นแบบเรียนที่เป็นคัมภีร์ และวรรณกรรมทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น การศึกษาภาษามคธนี้สามารถเล่าเรียนต่อเนื่องจนถึงท่วงระหว่างการบวช

ปกติการเรียนรู้อักษรวิธีทั้งภาษาไทยและมคธ - บาลีนั้น ไม่มีกำหนดเวลาของการเล่าเรียนอย่างแน่นอน เป็นแต่ควาฝึกอ่านเขียนได้ยิ่งเป็นสตรีที่มีโอกาสศึกษาอักษรวิธีส่วนใดก็สนใจเพียงแต่การอ่านเขียนได้ จากนั้นก็หันไปศึกษาวิชาการบ้านการเรือน สตรีในราชสำนักเช่นกันจะสนใจศึกษาสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการบริหารราชการฝ่ายใน เช่น ราชประเพณี พิธีการ ระเบียบวินัย ของฝ่ายใน ฝึกหัดการยารยาของกุลสตรีชั้นสูง เช่น ฝึกหัดงานฝีมือ รอยดอไม้สด บักตัง ฝึกหัดการบันเต็ง เช่น ข้อนรำ มโหรี ฝึกหัดการรักษาพยาบาล และสำหรับสตรีฐานันดร กักคิหมอมเจ้า หม่อมราชวงศ์ และสตรีสามัญซึ่งถวายตัวเข้ามาก็ต้องฝึกหัดหน้าที่นางพนักงานหรือนางอัญญา เช่น พนักงานัญญา พนักงานพระศรี พนักงานเชลยเครื่องพระราชูปโภค พนักงานฉลัดเวรประจำบนพระราชมณเฑียร เป็นต้น²

1. เรื่องเดียวกัน, หน้า 25

2. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติเจ้าจอม

ส่วนบุตรชายในกลุ่มเจ้านายและเชื้อสายขุนนางนั้นเมื่อฝึกฝนภาษาไทยจนถึงชั้น
 อานเขียนได้แล้ว ก็จะฝึกหัดเรียนรู้หลักการบริหารราชการบ้านเมือง เจ้านายชั้นสูงก็มี
 ตำแหน่งเผ่าเวลาออกจากราชการขุนนาง เจ้านายชั้นเล็กและบุตรขุนนางก็สามารถถวายตัว
 รับราชการในกรมมหาดเล็ก ซึ่งเป็นการฝึกหัดข้าราชการชั้นเสนาบดี บางก็ฝึกหัดเป็นเสมียน
 และช่วยราชการในกรมกองสังกัดของบิดา และในเวลาเดียวกันสำหรับเจ้านายชั้นสูง ในชั้น
 เจ้าฟ้า พระโอรส และบุตรขุนนางตระกูลใหญ่ที่มีอำนาจ ยังต้องศึกษาวิชาศิลปศาสตร์ อันเป็น
 วิชาที่ได้รับการถ่ายทอดในกลุ่มผู้ปกครองระดับสูงเท่านั้น เพราะเป็นเรื่องหลักการทหารการ
 ปกครองแบบจารีต เป็นการศึกษาตำราพิชัยสงครามทั้งเป็นเรื่องกลยุทธ์การทำสงครามการจก
 กองทัพ ฝึกหัดจับและชิงข้างมา การใช้อาวุธ และฝึกหัดทหาร การฝึกฝนวิชาสำหรับทำราชการ
 เหล่านี้ มักอยู่ในช่วงอายุก่อนผนวช และศึกษาต่อในระหว่างผนวชสงฆ์ ครูที่สามารถสอนวิชา
 ศิลปศาสตร์ได้ต้องเป็นเจ้านาย หรือขุนนาง พระสมณะเจ้าที่มีความรู้ ความสามารถสูง เพราะ
 ต้องศึกษาจากตำราชั้นสูง นับเป็นวิชาการทหารแบบเก่าของสังคมไทยและใช้ศึกษาร่วมกันในหมู่
 อาณาจักรแถบนี้ ซึ่งเป็นการเรียนยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีของการสงครามแบบโบราณ

ในวาระอายุครบวชตามประเพณีของชายไทยวัย 21 ปี นั้นเป็นช่วงที่ศึกษาพระธรรม
 วินัยชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ การบวชเป็นการมีชีวิตใหม่ ซึ่งสร้างกุศลให้แก่ครอบครัวและบุคคล
 ที่เกี่ยวข้องในชีวิตร้อยอย่าง² ชีวิตระหว่างการบวชนั้นก็เป็นการถ่ายทอดศึกษาหลักธรรมอันมีผลต่อ
 ชีวิตภายหลัง การศึกษาของสงฆ์แบ่งเป็นการศึกษาค้นถ้อยธรรม และวิปัสณากรรม³ การศึกษา

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระราชาคณะ, ความทรงจำ,
 หน้า 39.

² เสฐียรโกเศศ, "การนับถือศาสนาของคนไทย." ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน,
 หน้า 431.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระราชาคณะ, ความทรงจำ, หน้า 45.

คานคันทระเป็นการศึกษาพระไตรปิฎก และพระวินัยเป็นสำคัญ บุคคลที่จะศึกษาคานนี้คือของ
 ภูษามคร - บาลี ส่วนการศึกษาคานวินัยน่าจะเป็นการฝึกจิต นั่งสมาธิภาวนา ทรงคูกใน
 ศาลาอาคม ซึ่งเจ้านายที่ไม่ได้ศึกษาภูษามคร - บาลี และกลุ่มบุตรอื่นที่บวช ส่วนใหญ่จะศึกษาคานนี้
 อย่างไม่รู้กติกาปฏิบัติพระสงฆ์บวชอยู่จะต้องได้รับการฝึกฝนพระธรรมวินัยเบื้องต้นไม่ว่า
 จะเป็นนุรอุกขรวิหรือไม่ก็ตาม ใจแก่การท่องบ่นพวกมนต์ ของบทมคติ และบทสวดอื่น ๆ
 ฝึกหัดเทศน์ ที่สำคัญสำหรับเจ้านาย คือ เทศน์มหาชาติ ¹ เมื่อมีเวลาเหลือนอกจากนี้ ก็มีการ
 ฝึกหัดวิชาศัพท์ เตน ฝึกหัดการช่าง ใจแก่ ข่างเขียน ข่างหล่อ ข่างไม้ หรือฝึกหัดเขียน
 เลขชั้นสูง เพื่อใช้ในการคำนวณวิชาโหราศาสตร์ ศึกษาตำรายา ฝึกหัดศาลาอาคม ปลูกเสก
 เลขยันต์ และการ เล่นแร่แปรธาตุ และศึกษาดำร่าพิชัยสงครามสำหรับกลุ่มบุตรเจ้านายหรือ
 ขุนนางที่โดยศึกษาไว้ดำรงอยู่ ² วิชาเหล่านี้รวมคิดตัวต่อไปเมื่อคนเหล่านี้ออกจากสมณเพศ และ
 สามารถนำไปประกอบอาชีพได้

จากกระบวนการศึกษาคานชั้นตอนและเนื้อหาดังกล่าวดูสะท้อนให้เห็นจุดมุ่งหมายของ
 การศึกษาอักษรวิธีเป็นไปเพื่อรักษาและสืบทอดหลักพุทธศาสนา พระราชพิธีทาง ฤกษ์และ
 เนื้อหาตามการศึกษอักษรวิธี นับตั้งแต่การอ่าน - เขียนภาษาไทยไปจนถึงขั้นถ่วงคำ
 ประพันธ์และรูดึกโถมศัพท์ ภูษามคร - บาลีจนถึงขั้นอ่าน - แปลจากคัมภีร์พุทธศาสนา
 ที่จารึกเป็นอักษรขอม - บาลี ได้นั้นเป็นการกำหนดความสามารถในการ เรียนรู้และเข้าใจ
 พุทธศาสนาในระดับต่างกัน ความเข้าใจขั้นสูงคือการที่สามารถคนควาและถ่ายทอดหลักธรรม
 จากคัมภีร์พุทธศาสนาต่าง ๆ รองลงมาคือ ความสามารถในการตีความและทำความเข้าใจ
 วรรณกรรมพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น มหาชาติได้ ภาระหน้าที่นี้ถือเป็นการสืบทอดพุทธศาสนา

¹ ธนิต อภัยโพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, หน้า 56 - 59.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ,
 หน้า 150 และ เสรีรักษ์โกเศศ, "ชีวิตชาววัด", ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, หน้า 597 -

ให้รักษาอยู่ในสิ่งคมมนุษย์ ก่อให้เกิดผลบุญมากน้อยตามลำดับ ความเข้าใจ
 พุทธศาสนาในชั้นรองลงมาคือ การเรียนรู้หลักจริยธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติสำหรับส่วนบุคคลด้วย
 การมองเห็นถึงความจริงแท้ของมนุษย์อยู่กับการหลุดพ้น คือ นิพพาน และบุญกรรมคือตัวกำหนด
 พหุกรรมและสถานะภาพของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องยึดมั่นในการประกอบกุศลกรรมด้วย
 การปฏิบัติตามหลักจริยธรรม เช่น ถิ่นมั่นในศีล 10 ยึดหลักความกตัญญู การศึกษาหลัก
 จริยธรรมอันเป็นความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ยังสามารถศึกษาได้จากวรรณกรรมต่างๆ ที่มีอยู่
 ในขณะนั้น เพราะแก่นและเนื้อหาของ การเขียนวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นเรื่องราว
 ที่เกี่ยวกับจักรวาลที่มีการดำเนินเรื่องที่ให้เห็นพฤติกรรมของตัวละครอันเกิดจากบุญและกรรม
 ของตัวละครนั้น

ความเชื่อในจุดมุ่งหมายในการศึกษาอักษรวิธ เพื่อศึกษาพุทธศาสนาอันเป็นหนทางของ
 การประกอบกุศลกรรมสร้างสมบุญให้แก่มนุษย์ดังกล่าวนี้มีส่วนกำหนดบทบาทและวิธีการเรียน
 การสอนระหว่างครูกับศิษย์ กล่าวคือ จากความเชื่อที่ว่า การเรียนอักษรวิธเป็นการสั่งสมบุญ
 ครูสอนจึงถือว่าการสอนหนังสือเป็นเพียงการประกอบกุศลกรรมอย่างหนึ่งช่วยเหลือบุคคลอื่นให้
 สามารถศึกษาพุทธศาสนา เป็นการสอนเพื่อ "เอาบุญ"² แต่มิใช่เป็นการะหน้าที่โดยตรง
 แต่เพียงอย่างเดียวของครู ซึ่งส่วนใหญก็เป็นพระหรือไม่ก็อาตมเจ้า หรือถ้าเป็นครูชาวบ้านก็มี
 มีอาชีพประจำอย่างอื่น การเรียนการสอนจึงไม่ได้กำหนดตายตัว ประสิทธิภาพการเรียนรู้อัน
 อยู่กับสติปัญญาในด้านการท่องจำตามนั้นของผู้เรียน ไม่มีการแสดงความเห็นโต้แย้ง แลกต่าง
 เพราะครูและแบบเรียนมีฐานะเป็นปูชนียอันเป็นมรดกวิถีนำไปสู่เป้าหมายชีวิตตามหลักพุทธศาสนา

¹ จินตคามณี..... หน้า 184.

² เสรีบุรโกเศศ, "การนับถือศาสนาของคนไทย." ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน
 หน้า 429.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

34

คนที่มีความทรงจำดีจึงสามารถเฝ้าคอบหนังสือในชั้นสูงได้ แต่การให้เหตุผลวิพากษ์วิจารณ์
ยังกระทำในขอบเขตของโลกทัศน์และสภาพสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

บทบาทของการศึกษาที่มีต่อสังคม

การศึกษาตามกระบวนการที่ไคกล่าวมานั้น มีจุดมุ่งหมายและเนื้อหาสอดคล้องกับ
เป้าหมายของรัฐ คือ ฝึกฝนอบรมคนในรัฐให้รู้และยอมรับหลักการในการปฏิบัติ เพื่อความ
หลุดพ้น อันเป็นแนวปฏิบัติปฏิบัติทั้งในส่วนปัจเจกชนและส่วนรวม กระบวนการการศึกษา
สื่อสารต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมยุคนั้น ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. บทบาทในการสร้างสรรค์ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับรัฐ

ในการถ่ายทอดโลกทัศน์ทางสังคมที่มีเนื้อหาและผ่านกระบวนการแบบเดียวกันในสังคม
รัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ไคเชื่อมโยงความคิดความเชื่อถือทางสังคมของคนในรัฐให้เป็นหลัก
แนวเดียวกัน สร้างความผสมผสานกลมกลืนกันในสังคม แนวความคิดที่เป็นหลักเดียวกัน
ดังกล่าวนี้ไคแก่

ก. ความคิดในเรื่องสถานภาพของคนในสังคม ตามความเชื่อในคติพุทธศาสนาได้อธิบายการเกิด "กลุ่ม" หรือ "ชนชั้น" ทางสังคมที่แตกต่างกันโดยอาศัย "วา" เป็นเพราะบุญ - กรรม ที่เกิดจากการกระทำของคนแต่ละคน เป็นตัวกำหนดสภาพการเกิดของบุคคลนั้นมีวิถีการดำเนินชีวิตสะดวกสบายต่างกัน นอกจากนี้ความเชื่อดังกล่าวยังสร้างความเชื่อมั่นในการใช้ชีวิตของมนุษย์ด้วยการสร้างกุศลกรรมในขณะนั้น เพื่อสั่งสมบุญอันเป็นผลให้สามารถมีสถานภาพทางสังคมที่ดีขึ้นในชาติต่อไป ความคิดนี้เป็นผลให้คนในสังคมยอมรับสภาพการแบ่งกลุ่มคนในสังคมตามความสัมพันธ์ทางการเกิด คือ กลุ่มมุลนายและไพร่ และยอมรับสถานะภาพของคนเองในขณะนั้นด้วย ทำให้คนยอมรับกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กำหนดบทบาทและหน้าที่ของคน ทำให้มีการปฏิบัติตามระเบียบสังคม ลดความรู้สึกที่ขัดแย้งและรุนแรงในระหว่างกลุ่มสังคม

ข. ความคิดในเรื่องอำนาจรัฐแบบรวมศูนย์ เนื่องจากรูปแบบการปกครองระบบ "อาณาจักร" ของไทยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเหตุนี้แล้วเป็นการรวมศูนย์อำนาจภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์แห่งเดียว¹ แต่ในทางปฏิบัติแล้วระบบการบริหารราชการที่แบ่งส่วนการปกครองออกเป็นหัวเมืองและหัวเมือง และความร่วมมือกันกับในระบบราชการแบบมุนดาโย - ไพร มีผลในการลดความเข้มแข็งของอำนาจรัฐรวมศูนย์ของสถาบันกษัตริย์สร้างการแข่งขันและทำลายอำนาจกษัตริย์จากบรรดามุนดาโยทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางในหัวเมืองและหัวเมือง ในสมัยรัตนโกสินทร์กษัตริย์พยายามเพิ่มอำนาจให้กับบรรดาเจ้านายเพื่อคานอำนาจกับพวกขุนนางตระกูลที่มีอิทธิพลสูง² นอกจากนี้ยังพยายามสร้างแนวความคิดรวมศูนย์ให้คนในสังคมยอมรับบทบาทและอำนาจของสถาบันกษัตริย์มากขึ้น ด้วยการอิงหลักศีลธรรมของการครองราชย์ ตามความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ถือว่า กษัตริย์เป็นผู้ทรงบารมีสูงสุด จึงมีอำนาจสูงสุดในการเป็นผู้นำรัฐปกครองนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือ นิพพาน หรือความหลุดพ้น³ หลักความชอบธรรมนี้ได้เผยแพร่ลงสู่คนระดับกลาง เพื่อสร้างศรัทธารวมศูนย์ให้อยู่ที่สถาบันกษัตริย์เช่นเดียวกับสถาบันสงฆ์ กระบวนการศึกษาในการถ่ายทอดความคิดนี้จึงเป็นกลไกของรัฐที่ช่วยลดความขัดแย้งทางการเมืองในกลุ่มผู้ปกครองระดับสูง และให้ความสำคัญต่อกษัตริย์ในฐานะสถาบันทางการเมืองที่มีอำนาจสิทธิขาดสูงสุด เพิ่มความผูกพันใกล้ชิดระหว่างกษัตริย์กับราษฎรระดับกลาง

¹ Elliot, David, "The Socio-Economic Formation of Modern Thailand", in Thailand : Roots of Conflict. (Andrew turton, et. al, Nothingham : Spokesman 1978), P. 21.

² ควอริช เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, แปลโดย กาดอนี สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์, (กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519) หน้า 160 - 207 และอकिन รพีพัฒน์, สังคมไทยรัตนโกสินทร์, หน้า 119 - 139.

³ ไทรภูมิโลกวินัย, เล่ม 1, หน้า 69 - 70.

นอกจากนี้แนวความคิดรวมศูนย์ที่เน้นบทบาทและฐานะของกษัตริย์ในฐานะผู้นำรัฐ
 ในดินแดนที่มีลัทธิพุทธศาสนาด้วยการสร้างความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ระหว่างศาสนา
 และอาณาจักร และสร้างพระราชกรณียกิจในการรวบรวมลัทธิจักรวาลทางพุทธศาสนา เช่น
 พระพุทธรูป และโบราณวัตถุ อันเนื่องด้วยพุทธศาสนาดัง ๆ เข้ามาไว้ในราชธานี และมีการ
 คัดแปลงพระราชพิธีหลายประการให้เป็นพิธีแบบพุทธ บทบาทเหล่านี้ได้สร้างความสำคัญของ
 วัฒนธรรมสวนกลางให้เหนือวัฒนธรรมในท้องถิ่น หัวเมืองต่าง ๆ ตลอดจนหัวเมืองประเทศราช
 ของกรุงตัวเอง โดยให้เหตุผลถึงบารมีของผู้นำรัฐในการที่จะนำอาณาจักรในดินแดน
 แถบนี้ให้บรรลุเป้าหมายของรัฐตามคติพุทธศาสนาได้ การสามารถรักษาปฐมนิเวศทางพุทธศาสนา
 ได้ย่อมแสดงถึงบารมีส่วนนี้ของผู้นำรัฐ เพื่อให้ดินแดนหัวเมืองยอมรับสภาพทางวัฒนธรรมที่
 สูงกว่าของสวนกลาง และรับการถ่ายทอดเป็นการสร้างความกลมกลืนทางวัฒนธรรมเช่น
 เดียวกับที่เมล็ดให้อำนาจรัฐสวนกลางก็สามารถมีอิทธิพลเหนือดินแดนส่วนนี้

อย่างไรก็ดีกลไกการบริหารทางสังคมของรัฐ ในยุคนั้นมีจำกัดไม่อาจควบคุมการ
 ถ่ายทอดความคิดทางสังคมในกลุ่มคนระดับต่างได้ทั้งหมด ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เป็นปกติ
 กรรมเบี่ยงเบนขึ้นในสังคมเป็นพฤติกรรมที่ขัดแย้งกับรัฐและผู้นำรัฐทั้งในส่วนกลางและส่วน
 ภูมิภาค พฤติกรรมดังกล่าวเกิดจากแนวความเชื่อทางพุทธศาสนาในสังคม ยุคพระศรีอารีย
 จากการศึกษาในไตรภูมิถึงสมัยพุทธศาสนาปัจจุบันนั้นอยู่ในยุคเสื่อม เพื่อรอคอยวาระการเกิด
 พุทธศาสนายุคพระศรีอารีย และเป็นยุคที่จะเกิดผู้มฤตซึ่งอาจเป็น "พระธรรมราชา" ผู้ซึ่ง
 ก่อให้เกิด "ธรรม" ขึ้นในสังคม หรืออาจมี "พระมหาจักรพรรดิราช" ผู้ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่
 ยิ่งใหญ่ครอบครองทั่วสากลจักรวาล ซึ่งสำหรับกษัตริย์คนรัตนโกสินทร์ทรงเน้นฐานะของพระองค์

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา"
 รวมปรากฏจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์
 แห่งประเทศไทย, พศ. 2520 - 2521), หน้า 236 - 237. และแฟรงค์ อีเรย์โนลด์ส,
 "ศาสนาของพลเมืองในประวัติศาสตร์ไทย," หน้า 64.

ในตำแหน่งพระจักรพรรดิราช ดังนั้นในยุคต่อไปจึงเป็นสมัยพระศรีอารีย
 ลงมาตรัสรู้ เป็นพระพุทฺธเจ้า พระองค์จะทรง เป็นผู้แก้ไข เหตุการณ์และสร้างสังคมที่อุดม
 สมบูรณ์ด้วยความสุขและความถูกต้องตามจริยธรรม¹ ความเชื่อดังกล่าวเป็นที่ยึดเหนี่ยว
 จิตใจของคนระดับล่าง ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคโดยเฉพาะในภาคเหนือ ภาคอีสาน²
 และแสดงปฏิกิริยาตามความเชื่อนี้ ในเวลาเกิดปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจ เช่น ฝนแล้ง
 น้ำท่วม โรคระบาด และพหุภิกขภัยอื่น ๆ โดยที่ผู้นำรัฐไม่อาจแก้ปัญหาด้วยวิธีการ
 อันใดแก่การปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเชื่อว่าช่วยให้อริศาสภาพทางธรรมชาติให้เข้าสู่
 ภาวะที่สมดุลได้ ราษฎรสามัญที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจก็จะหันมาแสวงหาคำตอบจากการ
 ที่ความเชื่อทางพุทธศาสนาดังกล่าว ว่าปัญหาเศรษฐกิจนี้เป็นสภาพสังคมยุคเสื่อมก่อนหน้า
 ที่ผู้มีบุญคนใหม่จะเข้ามาแก้ปัญหา ดังนั้นจึงมีการชุมนุมเพื่อรอคอยเมื่อบุญ หรือบางครั้งก็มี
 ผู้นำกลุ่มชุมนุมที่สถาปนาตนเองเป็นผู้มีบุญ³ ผู้นำเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์มาก่อน
 การรวบรวมชุมชนเป็นสภาวะที่ขัดแย้งและทลายอำนาจรัฐคือ กษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็นผู้มี
 บุญสูงสุดอยู่ในขณะนั้น ปราภฏการณ์ที่พิจารณาได้ว่าเป็นการเผยแพร่ หรือถ่ายทอด
 ความคิดที่อาจสร้างพฤติกรรมเบี่ยงเบนในสังคมได้ พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยรัตน
 โกสินทร์ได้พยายามควบคุมพฤติกรรมดังกล่าว เห็นได้จากประกาศในพระราชพงศาวดาร
 ห้ามพระสงฆ์เทศน์เรื่องราวนอกพระศาสนา ห้ามการชุมนุมทำพิธีกรรมทางไสยเวท
 ในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เอง ห้ามเชื่อเรื่องผู้มีบุญ ไม่ให้ลือข่าวเรื่องปราภฏการณ์
 ธรรมชาติพิเศษ เช่น คาวตก คาวหาง ในลักษณะทำนาย ชาศาชีวิตของเจ้านาย พระมหาก
 กษัตริย์ หรือบ้านเมือง⁴

¹แฟรงค์ อี. เรย์โนลด์ส, "ศาสนาของพลเมืองในประวัติศาสตร์ไทย,"
 หน้า 63 - 64 และไตรภูมิโลกวิจิตร, หน้า 44

²เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

³เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

⁴ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พศ. 2494 - 2411. (กรุงเทพมหานคร :
 ศุภสภา, พศ. 2517), หน้า 97, 159, 202, 305, 311.

2. บทบาทการศึกษาในการพัฒนาความรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

เนื่องจาก เนื้อหาและจุดมุ่งหมายของการศึกษาในสมัยนั้นถูกจำกัดด้วยกรอบของความเชื่อทางพุทธศาสนา ที่เน้นว่าการศึกษาคควร เป็นไปเพื่อประโยชน์ในการใช้ชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบัน ด้วยการค้นคว้าความรู้หาหลักธรรมที่เป็นแนววิปฏิบัติสำหรับชีวิตอันเป็นกุศลกรรม. ซึ่งนำไปสู่ความหลุดพ้น ขอบเขตจำกัดนี้มีผลให้ความรู้ เรื่องธรรมชาตินั้นหยุดอยู่ แต่เพียง เนื้อหาที่บรรยายถึงสภาพธรรมชาติจากประสบการณ์ และเป็นการให้เหตุผลอธิบายปรากฏการณ์ควยการที่ความตามกรอบใบความเชื่อทางพุทธศาสนา เรื่องบุญกรรมและวิกฎสังสาร เช่น การอธิบายลักษณะของสิ่งมีชีวิต ธรรมชาติ-พืช และสัตว์ว่ามีลักษณะแตกต่างกับตามผลบุญที่ใคร่กระทำขึ้นในปางก่อน ความรู้ เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ธรรมชาติบริสุทธิ์บางอย่าง เช่น ความรู้ทางคณิตศาสตร์และภูมิศาสตร์ เห็นได้ชัดว่าได้พัฒนาไปสู่หลักเกณฑ์ การอธิบายศาสตร์ที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ตามความเชื่อในเรื่องบุญกรรมและสังสารวัฏ คือวิชาดาราศาสตร์ในชั้นสูงที่ถูกนำไปใช้ในวิชาโหราศาสตร์อันเป็นเรื่องของการคำนวณวิถีทางโคจรของดวงดาว เพื่อหาค่าอธิบายที่เป็นการทำนายและกำหนดชะตาชีวิตของคนไทยยุคนั้นภายใต้กฎเกณฑ์ของบุญ - กรรม และเป็นความรู้ซึ่งมีอิทธิพลเหนือจิตใจของคนไทยโดยทั่วไป ความรู้ เหล่านี้จึงไม่ได้พัฒนาไปสู่การค้นคว้าหาหลักเกณฑ์ทางธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยมีเป้าหมายที่มิใช่สภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาความรู้ เทคโนโลยีที่สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนได้ นอกเหนือไปจากสาเหตุความเชื่อทางพุทธศาสนาที่อธิบายว่า การสั่งสมผลผลิตหรือทรัพย์มากเกินต้องการ เป็นต้นเหตุให้กิเลสเข้าครอบงำ และจากสภาพความล้มเหลวของระบบสังคมแบบเกณฑ์แรง ที่ทำให้ความต่องการขยายผลผลิตมิได้สูงขึ้น

ปรีดีปัทธ, เล่าเรื่องเมืองไทย เล่ม 2 แปลโดย สันต ท. โภกมนตรี

(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2516), หน้า 720.

3. บทบาทของการศึกษาในการสร้างความสามารถเฉพาะทาง

ความสามารถเฉพาะทางในสังคมแบบเก่านี้ นอกจากอาชีพการงานที่ได้รับ การฝึกฝนอบรมกันภายในครอบครัวแล้วก็ยังมีอาชีพฝีมือ ซึ่งในสมัยนั้นรัฐจำเป็นต้องใช้แรงงานเกณฑ์ ซึ่งมีอยู่ 2 ระดับ คือ แรงงานทั่วไป และแรงงานฝีมือ แรงงานฝีมือดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งในงานโยธาของรัฐในการก่อสร้างพระราชทาน วัง ป้อม กำแพง คู เมือง และวัดในพระศาสนาจักร เองก็จำเป็นต้องใช้แรงงานฝีมือในการก่อสร้างศาสนสถาน งานทางฝีมือเหล่านี้เป็นงานศิลปะที่สะท้อนให้เห็นถึง เกียรติคุณความยิ่งใหญ่และความนาฬิกาของศาสนา และพระมหากษัตริย์ วัดต่าง ๆ มักเป็นแหล่งผลิตหรือให้การศึกษาดูแลฝึกฝนแรงงานฝีมือเหล่านี้ ตามปกติพระสงฆ์ในยามว่างจากการศึกษาพระธรรมบทและไม่ได้ศึกษาอักษรวิธี ก็มักฝึกหัดงานช่างสร้างสรรค์งานศิลปะที่อุทิศให้แก่พุทธศาสนา ส่วนพระมหากษัตริย์เองนั้นก็มักมีหน่วยงานที่เป็นแหล่งรวมผลิต และเกณฑ์แรงงานฝีมือของรัฐ คือ กรมช่างสิบหมู่² คนในกรมนี้ต้องทำงานให้กับรัฐ เป็นช่างฝีมือสร้างสรรค์งานศิลปการก่อสร้างพระราชวัง และวัดหลวง ช่างเหล่านี้ได้แก่ ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างปั้น ช่างหุ้บ ช่างวัด ช่างบุ และช่างปูน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัฐขาดแคลนแรงงานฝีมือมาก เนื่องจากมีการก่อสร้างเพื่อขยายเมืองอย่างมากจนรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ต้องทรงประกาศให้หาแรงงานฝีมือภายในรัฐจากหมู่พระสมณสงฆ์ที่มีความรู้ฝีมือช่าง โปรดให้ลาสิกขาบทเข้ามารับราชการในกรมช่างสิบหมู่³ แต่แรงงานฝีมือในรัฐเหล่านี้มีไม่เพียงพอ เพราะปรากฏว่ารัชกาลที่ 3 ก็ต้องใช้นโยบายนำแรงงานฝีมือคนจีนเข้ามาในราชอาณาจักรอย่างมาก⁴

¹ ควอริช เวลส์, การเมืองการปกครองของไทยสมัยโบราณ, หน้า 236-237.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พศ. 2394 - 2411, หน้า 53.

⁴ ชาอุทัย เกษตรศิริ, "ประวัติศาสตร์กรุงเทพ."

การที่แรงงานฝีมือชาวไทยเหล่านี้มีจำนวนน้อยนั้น ลาดูแบร์ เคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า "ไม่มีใครกล้าจะแสดงทศว่า เคนโบศิลาปิโด ๆ เพราะเกรงว่าจะถูกบังคับให้ทำงานซึ่งมีใช้ทำงานให้รัฐบาล เพียงแค่หกเดือนตามกฎหมายเท่านั้น แต่ยังคงทำงานไปตลอดเวลาโดยไม่ได้รับค่าจ้างค้ำย" พวกไพร่ที่ถูกเกณฑ์มาจึงไม่สนใจที่จะฝึกฝนงานฝีมือเหล่านั้น นอกจากนั้นแล้ว เป็นที่น่าสังเกตุว่าข้าราชการในกรมช่างสิบหมู่ไม่ได้มีตำแหน่งศักดิ์คินาที่สูงนัก แสดงให้เห็นว่า เป็นกรมที่ไม่มีอำนาจมากนัก¹ ดังนั้นการดำรงอยู่ในฐานะแรงงานฝีมือในระบบราชการซึ่งไม่มีค่าตอบแทนที่เพียงพอจึงไม่อาจเป็นแรงจูงใจให้เกิดการสร้างสรรคแรงงานฝีมือจำนวนมากในสังคมไทยได้

อย่างไรก็ตามพอสรุปได้ว่า การผลิตแรงงานฝีมือไม่ขยายตัวมากพอที่จะสร้างกลุ่มคน ซึ่งเป็นช่างฝีมือที่เป็นอิสระได้ เพราะคนเหล่านี้ทั้งหมดจะต้องถูกเกณฑ์เข้าสูระบบราชการ ทำงานให้กับรัฐ เพราะสภาพจากรัฐหรือระบบราชการก็คงเป็นแรงงานฝีมือในวัด ทำงานอุทิศให้แกพุทธศาสนา

4. บทบาทของการศึกษาอักษรวิธิในการ เลื่อนฐานะทางสังคม

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการศึกษ้อักษรวิธิในสมัยนั้นจำกัดอยู่ในกลุ่มมูลนายระดับสูงที่เป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจ หรือสามัญชนส่วนน้อยที่มีโอกาสบวช เป็นพระ เจริญอาณเขียนในวัด ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของการศึกษ้อักษรวิธิ คือ การมุ่งศึกษาหลักธรรมชั้นสูงจากคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่อสืบทอดศาสนา และก้ใช้ เป็นสัญญาลักษณ์ในการ สื่อสาร ในระบบบริหารราชการ การศึกษ้อักษรวิธิจึงเป็นภาระหน้าที่ของผู้มีอาชีพข้าราชการ ต้องมีความรู้รอบเขียนได้เพื่อใช้ในการจกบ้เท็ดโต้ตอบ สั่งและรับหมายราชการได้ จากสภาพสังคมในขณะนั้น บุคคลที่มีโอกาสศึกษ้อักษรวิธิส่วนใหญ่มักเป็คนในกลุ่มเดียวกัน คือ กลุ่มผู้ปกครอง การ เรียนรู้อักษร วิธิจึง เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ที่มาจากระบบนี้ เห็นได้จากบทสอนอาณภาษาไทย ที่เป็นการปลุกฝังความพยายามในการ เล่าเรียน โดยถือวว่า การศึกษ้อักษรวิธินั้นเป็นผลดีให้สามารถรักษาสถาบภาพ มูลนายไม่ให้ตกลงไปเป็นไพร่ว่า

¹ควอริช เวลส์, การ เมืองการปกครองของไทยสมัยโบราณ, หน้า 237-238.

"...ทุกวันนี้เอง เป็นกรรมของเรา เกิดในโลกีย์ ถ้าว่าโง่อยู่ ความรู้ไม่มี
เขายอมย่ำยีเบียดเบียนนี้ทา เห็นใครฝ่ายโง่ พาโล่เป็นข้า ไซ้ให้ไถนา
คิดหน้าตามหลัง ชาวเจ้าใหญ่น้อย จงเร่งชิงถ้อย ออย่าทำโง่หัว หาก
ความสบาย เมื่อพ่อแม้อย่าง ท่านปลูก ท่านฝัง คุ่มขังรักษา สิ้นบุญพ่อแม่
ไอ้หลานแล้ว จะต้องเป็นกำ มุลนายฝ่ายเจ้า เกาะเอาตัวมา ทุกขภัยเมื่อหน้า
ฟังใครไม่มี..."¹

และชี้ให้เห็นโทษของการไม่เรียนหนังสือคือต้องเป็นไพร่และข้า และเป็นประโยชน์ของการเรียน
หนังสือ คือ กรรมมีตำแหน่งที่สูงและร่ำรวยว่า

"เกิดมาเป็นคน หนังสือเป็นต้น วิชาหนาเจ้า ถวดแม้นไม่รู้ อคสู
อายุเขา เพื่อนฝูงเยาะเย้ย ว่าเงาวาโง่
กลางคนเกิดมา ไม่รู้วิชา เคอะอยู่จนโต ไปเป็นข้าเขา เพราะเงา
เพราะโง่ บ้างเป็นคนโง่ เทียวชอกก็มี
ถ้ารู้วิชา ประเสริฐหนักหนา ชูหนาราคี จะไปแห่งใด มีคนปรานี
ยากไร้ไม่มี สวัสดิ์มงคล"²

นอกจากนี้แบบสอนอ่านหลายเล่มที่อธิบายถึงการวางตัวของข้าราชการที่
หน้าข้าราชการยังมีตอกันด้วย ถือว่าเป็นคำสอนสำหรับผู้ที่จะเป็นข้าราชการในอนาคต³

¹ปดม ก.๑๓๓๓๓, หน้า 53.

²ปดม ก.๑๓, หน้า 53.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 53 - 61.

เนื่องจากการศึกษาอักษรวิจิตร เป็นการฝึกฝนอบรมกลุ่มคนที่มีฐานะทางสังคมที่จะเข้ารับราชการ ได้แก่มูลนายระดับสูงตั้งแต่พวกที่ถือศักดินา 400 ไร่ ที่มีโอกาสถวายตัว และในสภาพการณ์ที่การเลื่อนฐานะทางชนชั้นจากคนระดับล่างโดยเฉพาะ บรรดาไพร่ขึ้นไปสู่ระดับบนนั้นทำได้ยาก การศึกษาอักษรวิจิตรจึงเปรียบเสมือนกุญแจไขประตูเข้าสู่ระบบราชการ เป็นโอกาสให้สามัญชนยกระดับฐานะตนเองได้ ด้วยการบวชเรียนอักษรวิจิตรในสมณเพศ เคว็ด เค วัยอาจ ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับกรณีเลื่อนฐานะทางชนชั้นของกลุ่มสามัญชนโดยผ่านการบวชพระว่า "ตามศักดินาไยการนาทหารหัวเมืองกำหนดฐานะศักดินาของพระสงฆ์ สามเณร ที่บรรพชาให้สูงกว่าผู้ไม่บรรพชา และมีกรสอบพระปริยัติธรรม สำหรับส่งมาตั้งแท่นมัยอชญา ระบบการสอบนี้เป็นภารกิจของพระสงฆ์ สามเณร เขามารับการศึกษาในสำนักพระราชาคณะครู ในพระบรมราชูปถัมภ์ ^๑ เป็นการที่หนึ่งเป็นแหล่งรวมศูนย์ความรู้และศรัทธาของสงฆ์ อีกประการหนึ่งเป็นการใกล้ชิดกับสถาบันทางการเมืองส่วนกลาง - สามารถตรวจความสมัครใจของมูลนายระดับสูง เพื่อชักนำเข้ารับราชการได้ โดยเฉพาะผู้ที่เรียนวิชาโหราศาสตร์ อายุรศาสตร์ แพทยศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ซึ่งรู้ภาษามคธอย่างดี พวกเขาสามารถรับราชการในกรมโหร กรมหมอ-กรมพระอาลักษณ์ กรมธรรมการ กรมสังฆการี และกรมราชบัณฑิต เป็นต้น¹

อย่างไรก็ดีวิธีการเลื่อนฐานะแบบนี้ ได้รับการควบคุมจากพระมหากษัตริย์อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะต้นรัชกาลที่ 4 ถึงดั้นมีประกาศจำกัดให้พระที่สึกเข้ามารับราชการได้ในกรมกองต่าง ๆ ยกเว้นกรมมหาดไทย กลาโหม และคลัง² ซึ่งเป็นกรมที่สำคัญเป็นหลักของระบบบริหารราชการ และเป็นกรมที่ขุนนางมีโอกาสได้รับยกย่องให้มีความสูง

¹ เคว็ด เค วัยอาจ, "คณะสงฆ์เป็นเครื่องยกฐานะในสังคมไทยโบราณ," วารสารศิลปากร 1 (พฤษภาคม 2509) : 42.

² ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พศ. 2394 - 2411, หน้า 91, 117, 153 และ ดร.วิธ เวลส์, การเมืองการปกครองของไทยสมัยโบราณ, หน้า 128 - 156.

5. บทบาทของการศึกษา ในการกำหนดบทบาทบางประการของสตรี

ในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น สถานภาพสตรีจากการอธิบายตามคติพุทธศาสนา ทำให้เห็นว่า กำเนิดของสตรีนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากกิเลสเข้าครอบงำมนุษย์ทำให้มีโมหะ อันเป็นต้นเหตุให้เกิดการรู้สึกแบ่งเพศ และนับแต่นั้นมานุษยก็มีสาเหตุวิวัฒนาการในชาดก พุทธศาสนาจึงพยายามชี้ให้เห็นถึงโทษของสตรีในฐานะผู้ก่อให้เกิดโมหะแก่บุรุษ อันเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้น¹ ทักษะดังกล่าวสามารถนำมาอธิบายสอดคล้องกับ บทบาทและหน้าที่ของสตรีที่มีอยู่ในสังคมรัตนโกสินทร์ ด้วยการสร้างค่านิยมและประเพณี กำหนดให้สตรียอมรับฐานะของตนที่ต่ำกว่าบุรุษ ค่านิยมนี้มีมานาน เคยมีจารีตสุโขทัยเป็นเรื่องของสตรีชั้นสูงในราชสำนักหนึ่ง ไคสร้างสาธารณกุศลพร้อมกับอธิษฐานขอผลบุญนั้น บันดาลให้ชาติหน้าได้เกิดเป็นชายจะได้เข้าถึงซึ่งความหลุดพ้นได้ด้วยการบวช² ซึ่งเป็นการปฏิบัติกิจ เพื่อศาสนาที่ถือว่าสร้างมหาคุณและผู้ที่เป็นบุรุษเท่านั้นที่กระทำได้ กฎหมายในสังคมยังมีส่วนกำหนดให้สตรีมีฐานะ เป็นเพียงทรัพย์สินของบุรุษและพ่อแม่ ซึ่งชายได้ สามารถมีภรรยาได้มากกว่าหนึ่ง จนถึงคริสต์กาลที่ 4 เองก็ทรงเห็นวาทกฎหมายเดิม ทำให้สตรีมีฐานะเพียง "หญิงเป็นควายชายเป็นคน"³

¹ ไตรภูมิโลกวินัยอุคคทา เล่ม 1, หน้า 64 - 65 และ 135 - 140.

² Craig J. Reynolds, "A Nineteenth Century Thai Buddhist Defense of Polygamy and Some Remarks on the Social history of woman in Thailand," Department of History, University of Sydney, A paper prepared for the seventh Conference International Association of Historians of Asia, Bangkok, (22 - 26 August, 1977) p.5.

³ ฐานันทร : กรียวิเชียร, สตรีศรีตามกฎหมายไทย, (กรุงเทพฯ นคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510), หน้า 2.

ทัศนะทางพุทธศาสนาและสถานะภาพทางกฎหมายในขณะนั้น ใต่จำกัคตบมาท
 ของสตรีใหม่หน้าที่เน้นหนักในกิจการภายในครัวเรือน นับตั้งแต่การปรุงแต่งอาหาร
 เสื้อผ้า การดูแลครัวเรือน การอบรมเลี้ยงดูบุตร ส่วนบทบาทนอกครอบครัวเป็นเรื่องของ
 บุรุษ แต่สภาพเช่นนี้อาจยกเว้นสำหรับบางครอบครัวสามัญชนที่ชายของถูกเกณฑ์แรง สตรี
 อาจต้องทำหน้าที่เป็นแรงงานผลิตหารายได้เลี้ยงครอบครัวด้วย เคยมีชาวตะวันตกทั้งขอ
สังเกตว่า การคว่ำระคับยอยในหมรรยาภรณ์นั้นส่วนใหญ่เป็นหญิง 1 อย่างไรก็ตามความแตกต่าง
ระหว่างสตรีชั้นสูงและสามัญยังมีในเรื่องของความซับซ้อนของแบบพิธีของประเพณีวัฒนธรรม
ระหว่างคน 2 กลุ่ม นอกจากนี้ความแตกต่างในโอกาสของการศึกษาอักษรวิธึระหว่าง
 สตรีทั้งสองกลุ่มนี้ สตรีสามัญซึ่งมีวิถีการดำเนินชีวิตแบบกสิกร ซึ่งต้องการแรงงานและเวลา
 ในการเพาะปลูกพืชผลมาก และการเรียนอักษรวิธึเองก็ไม่จำเป็นต่อวิถีชีวิตดังกล่าว รวม
 ทั้งค่านิยมและสภาพแหล่งการศึกษาสำหรับสามัญชนแหล่งใหญ่ คือ วัดเหล่านี้ไม่เอื้ออำนวย
 ใต่สตรีในการเข้าไปเรียนอ่านเขียน ส่วนสตรีชั้นสูงนั้นเนื่องจากความต้องการในสภาพ
 วิถีชีวิตของสังคมระดับสูง กล่าวคือ หน้าที่ของสตรีในการอบรมเลี้ยงดูบุตร ในฐานะ
 กลุ่มคนระดับสูง ทั้งโอรสธิดาหรือบุตรเจ้านายขุนนางเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการฝึกฝน
 ขั้นพื้นฐานในเรื่องอักษรวิธึ เพื่อเตรียมตัวในการศึกษาหลักบริหารราชการ นอกจากนี้
 สตรีเจ้านายชั้นสูงบางองค์มีฐานะสูงถึงชั้น "ทรงกรม" เจ้านายเหล่านี้ต้องควบคุมดูแล
 คนในสังกัดเช่นเดียวกับกรมอื่น ๆ ต้องจัดระบบบริหารในกรมและทำให้กองการสตรีหม
 ความรู้จักขรวิธึบริหารราชการ เพื่อจกมันที่กการปฏิบัติงานภายในกรมซึ่งอยู่ในเขตพระราชวัง
 ฝ่ายใน ด้วยเหตุนี้ในพระบรมมหาราชวังหรือวังและบ้านขุนนางจึงมีการใ้การศึกษาอักษร
 วิธึสำหรับสตรีด้วย แต่สตรีที่สามารถเรียนอ่านเขียนอักษรวิธึนี้ ซึ่งส่วนใหญ่ก็ เป็น

1 อัญชลี สุสัยวัฒน์ "ฐานะของสตรีไทยในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น
 รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3." รายงานวิชาสัมมนาประวัติศาสตร์ไทย ภาควิชาประวัติ
 ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีการศึกษา 2519, หน้า 20.

พระราชาธิราชหรือบุตรขุนนางชั้นสูง ซึ่งหลายคนมีหน้าที่เป็นครูสอนเจ้านายรุ่นเยาว์¹ มิฉะนั้นก็ออกมาช่วยกิจการของสกุล เติมซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นข้าราชการ อย่างไรก็ตาม ค่านิยมในหมู่สตรีชั้นสูง เองก็ยังไม่นิยมในการ เรียนวิชาหนังสือคหกรรมว่า เป็นการสร้าง พฤติกรรมที่ผิดคหกรรมอย่างสตรีที่คิดตามคติพุทธศาสนา เช่นเกรงว่าเมื่อรู้ตัวหนังสือแล้วก็นำไป เขียนเพลงยาว สร้างความสัมพันธ์ทางเพศ ซึ่งถือว่าผิดประเพณี เป็นต้น²

บทบาทของการศึกษาในค่านายท่าง ๆ เท่าที่กล่าวมานี้ สามารถสรุปให้เห็นชัดได้ ถึงผลที่มีต่อสังคมว่าเป็นการสร้างสรรคความคิดทางสังคมและการ เมืองให้เขาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับภายในรัฐทั้งที่ขณะนั้นรูปแบบของรัฐยังไม่สามารถสร้างอำนาจรัฐรวมศูนย์ได้ เพราะรัฐส่วนตล่ลางนั้นเป็นแต่นวนักหัวเมืองท่าง ๆ ซึ่งเปรียบเสมือนอาณาจักรย่อย เข้ามา ไ่ว้อย่างหลวม ๆ นอกจากนี้อีกค่านหนึ่ง การศึกษาเป็นการสร้างกำลังคน ทั้งนี้เป็นการ สร้างทั้งโลกทัศน์และความรู้ในวิชาชีพ อันได้แก่การ เรียบอักษรวิธี ความรู้วิชาช่าง และความรู้อันเป็นอาชีพของคณซึ่งถายทอดกันตามครอบครัว ได้แก่ อาชีพทกสิกรรม หัตถกรรม ขนาคยคย กำลังคนทีสังคมสร้างสรรคโดยนวนกระบวนการท่างการศึกษา จึงแบ่งได้ เป็ย 2 ระดับ คือ ระดับทีเป็ยการสร้างชนชั้นนำ กับระดับลาง ซึ่งเป็ยสามัญชน ชนชั้นนำ ประกอบคยคณ 2 กลุ่ม ๆ แรกก็คือผูทีอยู่ในกลุ่มมุลนายโดยกำเนิด พวกนีอยู่ในฐานะที ตอง เป็ยกลุ่มมุลปกครองอยู่แลว ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง เป็ยสามัญชนส่วนน้อยทีมีโอกาศฝึกฝนให้มีความสามารถเฉพาะอจ เป็นวิชาชีพหรืออักษรวิธี โดยนวยสถาบันสงฆ์เป็ยส่วนใหญ่ และทายทีสุดความสามารถค้งกลวไถกถายเป็ยคุณสมบัติให้อำนาจรัฐดูคณ ชนชั้นนำกลุ่มนีให้เข้าสู่ระบบราชการ กลายเป็ยกลุ่มคณทีผสมผสานอยู่ในกลุ่มมุลนายและถูก ควบคุมให้อยู่ในฐานะมุลนายระดับลาง แต่ก้ท่างานให้กับรัฐหรือพระมตาทกษัตริย

¹ สมเด็จพระบรมวงษเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประวัติเจ้าจอมมารคาศัมพิม, หน้า 183 - 184.

² เสรีบริโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, หน้า 147.

การเปลี่ยนแปลงความคิดทางสังคมบางประการก่อนสมัยรัชกาลที่ 5

การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสังคมในสังคมไทย ซึ่งเป็นไปอย่างเชื่องช้า นั้น เปลี่ยนระดับริวดเร็วมากขึ้น เมื่อต้องเผชิญหน้ากับชาติตะวันตก ซึ่งเป็นชาติที่มีความ ชัดแย้งกับสังคมไทยตั้งแต่ยุคละโยชนในระบบการค้าผูกขาด¹ ความขัดแย้งทางการเมือง ตลอดจนปัญหาความแตกต่างในความคิดทางสังคม ทั้งโลก - ชีวิตคน ซึ่งต่างฝ่ายต่าง ก็มีชนบทร่วม เนียมวัฒนธรรมของตนเอง กลุ่มชาวตะวันตกที่มีบทบาทและอิทธิพลให้เห็น ถึงปัญหาความคิดทางสังคมของไทย ก็คือ พวกพ่อค้าและหมอ สอนศาสนาโดยเฉพาะคือ พวกนิกายโปรเตสแตนท์ เพรสไบทีเรียน ซึ่งเป็นกลุ่มที่นำเอาเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ เข้ามา และเป็นการทำหาย ปฏิกริยาของชนชั้นนำในสังคมไทยขณะนั้น จนกระทั่งแม่แต่ รัชกาลที่ 3 เอง ซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มความคิดเก่าในขณะนั้น ในปลายรัชกาลพระองค์ ยังทรงต้องยอมรับถึงความเจริญทางวิทยาศาสตร์และแสนยานุภาพทางการทหารของชาติ ตะวันตกเหล่านี้²

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติศาสตร์กรุงเก่า,

² อานรายละเอียดได้จาก บุตรี ทบเนียนกร, "วิวัฒนาการการแพทย์ไทยตั้งแต่ เริ่มนับจนถึงสิ้นสุริยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานพนธ์ ปรินญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหา วิทยาลัย, 2522), หน้า 73 - 113. และละออทอง อัมรินทร์รัตน์, "การส่งนักเรียน ไปศึกษาต่อต่างประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2411 - 2475." (วิทยานพนธ์ปรินญาอักษร ศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 21 - 26 และพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, 2506), หน้า 366

อย่างไรก็ตาม การปรับตัวทางความคิดที่สำคัญ อันเป็นปฏิริยาตอบโต้ การหลั่งไหลเข้ามาของความคิดในชาติตะวันตก ก็คือ * การปฏิรูปความเชื่อทาง พุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 4 ความเคลื่อนไหวในการที่จะยืนยันถึงความถูกต้องและ เป็นวิทยาศาสตร์ของหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นอุดมการณ์ของสังคมไทยนี้ มีปรากฏ อยู่ในหม่อมขุนรื้อโดยทั่วไป

รัชกาลที่ 4 ทรงปฏิรูปพุทธศาสนาด้วยการตั้งนิกายธรรมยุติกขึ้น ตั้งแต่ครั้งยัง ผนวชในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเน้นให้เห็นถึงวินัยสงฆ์ ซึ่งเป็นข้อแตกต่างจากนิกายเดิม คือมหายาน พระองค์ทรงเห็นว่า หลักปฏิบัติข้อนี้เป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนา และทรงยืนยันถึงหลักเหตุผลทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักวิทยาศาสตร์ควยว่า "ไม่มีอะไรในพุทธศาสนา ที่ขัดกับหลักวิทยาศาสตร์ ปัจจุบันอาจทรงชี้ถึงกฎทางฟิสิกส์ที่แสดงถึงเหตุผล ถ้ากฎนี้ควบคุม โลกได้ ก็คงควบคุมจริยธรรมคือ กรรมไว้ได้ทั้งหมดไม่ว่าดีหรือชั่ว ย่อมมีผลตามมาโดย หลักเดียวกันได้ แม้ว่าไม่มีวิญญาณเกิดใหม่ แต่กำลังแรงแห่งกรรมก็ย่อมมีชั่วนิรันดร์"¹

ความเชื่อดังกล่าวนี้สอดคล้องความคิดหม่อมขุนรื้ออื่น ๆ ปรากฏหลักฐานคือ มีหนังสือ "กิจจานุกิจ" เขียนและพิมพ์ขึ้นโดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค)² หนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนก็ได้ยืนยันความถูกต้องในหลักความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับพฤติกรรมและการ ใช้ชีวิตของมนุษย์ว่ากฎแห่งกรรม บุญ - บาป เป็นเครื่องกำหนดชีวิตมนุษย์ในโลก เนื้อหาที่สำคัญของหนังสือเล่มนี้คือความหนึ่งสะท้อนความคิดที่เริ่มโต้แย้งกับความรู้แบบเก่า บางอย่างในไตรภูมิ ในความเชื่อเรื่องจักรวาล โลก มนุษย์ และธรรมชาติ ทั้งนี้ค้นหา คำตอบใหม่ จากความรู้ในโลกตะวันตก ซึ่งเป็นความรู้ที่ไต่จากการทดลองและพิสูจน์ให้เห็นด้วยอายตนะ³

¹ โสภาส เสวีกุล, พระราชปิตาแห่งการปฏิรูป, (กรุงเทพมหานคร: แพร พทยา, 2513) หน้า 38.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), หนังสือแสดงกิจจานุกิจ พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, 2514), คำนำของนายสุกิจ บินมานเหมินทร์, หน้า 1.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1 - 108.

ผู้เขียนชี้แจงถึงความผิดพลาดของความรู้ในเรื่องโลกย์ที่มีอยู่ในไตรภูมิ ซึ่งถือเป็นคัมภีร์
 พุทธศาสนาเล่มหนึ่ง ว่ามิใช่ความรู้เดิมที่เป็นคำสอนของพระพุทธองค์ พระธรรมที่แท้จริง
 ซึ่งพระพุทธเจ้ามุ่งสอนให้คนทั้งหลายเห็นความจริงแห่งชีวิต คือ การสละกิเลส
 มุ่งบำเพ็ญบุญ เพื่อความหลุดพ้นหรือนิพพาน¹ ความรู้เรื่องโลกย์นพระพุทธรูปของท่านมีได้
 ปฏิเสธ แต่เป็นเรื่องจินตนิมิต ไม่พึงศึกษาในยุคหลัง นักปราชญ์ได้นำเอาความรู้เรื่องโลกย์
 นั้นมาผนวชเขาเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนพระพุทธเจ้า เพราะเป็นเรื่องที่คนสนใจ ท่านจึง
 เห็นว่าความรู้เรื่องโลกย์ที่รวบรวมมาไว้ในอภิมงคลภาคได้ เพราะเป็นความรู้ที่พวกพราหมณ์
 คนควาเชื่อถือมาตั้งแต่สมัยก่อน² ดังนั้นการศึกษาความรู้ส่วนนี้ของคนปัจจุบันจึงต้องคนควา
 ควบคู่กับการทางวิทยาศาสตร์ต่อไป³ แต่สำหรับความรู้ในส่วนที่ว่าควาย เรื่องบุญกรรมและ
 วัฏสงสารนั้นยัง เป็นความจริงแท้เกี่ยวกับชีวิตที่คนไทยพึงยึดถือต่อไป⁴

รัชกาลที่ 4 เมื่อทรงขึ้นครองราชย์แล้ว ทำหน้าที่กษัตริย์ผู้นำรัฐเนนให้เห็นหลัก
 ปฏิบัติอันก่อให้เกิดคุณธรรมโดยเฉพาะในด้านการเสียสละเพื่อสาธารณประโยชน์⁵
 และทรงพยายามชักจูงความเชื่อในเรื่องบุญ เรื่องปรากฏการณ์ธรรมชาติที่สัมพันธ์ต่อชีวิต
 คนโดยเฉพาะผู้มีอำนาจสูง⁶ ความเชื่อเหล่านี้นำมาซึ่งการรวมกลุ่มและสร้างพฤติกรรม
 เบี่ยงเบนท่าทนายอำนาจรัฐได้ ความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ "ปฏิรูป" ใหม่ นี้ เอื้ออำนวย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 156 - 160, 170 - 174 และ 175 - 190.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 90 - 102.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 245.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 175 - 190.

⁵ โองาส เสวีกุล, พระราชบิดาแห่งการปฏิรูป, หน้า 38 - 40.

⁶ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, หน้า 97, 159, 202, 305, 311.

ต่อการสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์มากขึ้น ที่สำคัญคือ การที่รัชกาลที่ 4 ทรงปลุกฝังทัศนคติแบบใหม่นี้ให้กับกลุ่มผู้นำรุ่นต่อไป โปรดให้พระราชโอรสธิดาของพระองค์ เตรีมพร้อมสำหรับการ เป็นผู้ปกครอง ในอนาคตที่ตองเผชิญกับปัญหาจากชาติตะวันตกด้วยการให้การศึกษาวชิการตะวันตก ทั้งในคำณภาษา วิทยการแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ โดยจ้างครูชาวตะวันตกเข้ามาสอนในพระบรมมหาราชวัง นอกจากนี้ผู้นำขุนนางอื่น ๆ ก็เริ่มมีการส่งบุตรหลานออกไปศึกษาวิชาช่างและภาษาในต่างประเทศ

เห็นได้วาความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เป็นผลจากความพยายามในการปรับตัวของชนชั้นนำเพื่อความอยู่รอดจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก แต่ระดับของการเปลี่ยนแปลงมีขอบเขตจำกัดอยู่ในกรอบที่ไม่กระทบกระเทือนถึงการเปลี่ยนแปลงระดัโครงสร่าง หากแต่เป็นการปรับตนเองของผู้นำเพื่อให้เข้มแข็งด้วยการนำเอาวิทยการตะวันตกในเฉพาะส่วนของภาษาและเทคโนโลยีการทหาร เขามาปรับปรุงกลไกของรัฐให้มั่นคง โดยที่ยังคงสภาพโลกทัศน์หลักทางสังคมในความเชื่อพุทธศาสนาไว้ ถึงแม้จะมีการตีความปัญหาบางส่วน แต่ก็เป็น การสร้างศูนย์รวมความมั่นคงให้แก่อนำรัฐโดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ ผลสะท้อนจากสภาพการณต่าง ๆ นี้ ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลที่ 5 และเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาอักษรวิธีระบบโรงเรียนแบบสมัยใหม่ด้วย

1 ละออทอง อัมรินทร์รัตน์, "การส่งนักเรียนไทยไปต่างประเทศตั้งแต่